

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 74. szám

2007. NYÁR

Tartalom

IGEHIRDETÉS

- Ordass Lajos*: Viharban (ApCsel 27, 16-37) 1
Id. Zászkaliczky Pál: „Ingyen vettétek, ingyen adjátok!” (Mt 10, 8b) 2

KÖSZÖNTÉS

- Ifj. Fabiny Tibor*: A 75 éves Ittzés Gábor köszöntése 4

TANULMÁNY

- Herényi István*: Görög rítusú egyházak Magyarországon
a X. és XIII. század között 6
Schulek Tibor: Magdeburg Joachim győri prédikátorsága 10

KÖRKÉP

- Ordass Lajos*: Testvérek között, III. (Németország) 14
Zászkaliczky Tamás: Az egyházzene szerepe a rogériuszi templomban 17

INTERJÚ

- Nagy idők tanúja - *Zomboryné B. Rozália* beszélgetése
dr. Martos Józsefné Sztrokay Piroskával 20
Meggérdeztük két „láthatatlan” munkatársunkat:
Pröhle Henriknét és Ittzés Szilviát 30

SZEMLE

- Ittzés Ádám*: A Keresztyén Igazság a világhálón 35
Böröcz Enikő: Két válasz - négy magatartás (H. D. Baer könyvéről) 38

AZ OLBK HÍREI

- Id. Zászkaliczky Pál*: Titkári beszámoló az OLBK közgyűlésén 45

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 74. szám – 2007. NYÁR

Felelős szerkesztő: Ittzés Gábor (tel.: 96-336-693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittzés János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Folyóiratunk honlapja: <http://olbkkerig.atw.hu>

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

Viharban*

Alapige: ApCsel 27, 16-37

Jézus Krisztus Urunknak az emberei ebben a világban számtalanszor kerülnek viharverésbe. Nem meglepő és hallatlan dolog ez. Jézus így jósolta meg. Jézus nem a zavartalan, kényelmes életre készíti elő az övéit, hanem, hogy viharban is megálljanak. Ma az előadásban hallottunk egy emberről, akinek az élete viharban folyt. Ma a bibliai szövegünk Jézus Krisztus apostoláról szól, aki viharba került a dühöngő, felkorbácsolt tengeren. A vihar nem mindig rossz. A feladat a viharban: keményen, hajthatatlanul megállni. Szeretem ezt a történetet. Megmutatja, hogy miképpen teljesíthetjük Isten akaratát. A körülöttünk levő embereknek van szüksége rá.

Pál apostol úgy indult, hogy a 275 ember gyanús szemmel nézett rá. Kezein bilincsek. Mi lehet az ok, amiért halálba kell mennie? A vihar azt végezte el, hogy Pál apostol a hajón mindenné lett: kapitány, tiszt, családfő... Kezébe vette az élelmezést is.

Miképpen történt ez? Pál apostol egy vallomást mondott az utasoknak: Az Isten, akié vagyok, akinek szolgálók...

Az első gondolat: Az az Isten, akié vagyok. Pál apostol elrendezte életviszonyát egész életére. Tudta, hogy hol van a helye. Annyi ember jár úgy, hogy a vihar hányja-veti, mert nem számolt le az életével. Nem tudja a maga helyét. Ezzel kell tisztában lenni: Én Isten tulajdona vagyok! Ő hozott életre, ő váltott meg. Senki máshoz nem tartozom. Közömbös, hogy melyik oldalról fúj a vihar szele. Nincs közöm hozzá, akárhonnét fúj a szél.

A mi életünkön meglátják-e ezt? Akinél ezt meg lehet ismerni, akármilyen megaláztatásban él, mindig és mindenkinek áldására van, akik a közelébe kerülnek.

A második gondolat a vallomásból: Odafordul azokhoz a pogány emberekhez, és azt mondja: Én hiszek. Ezt sokan könnyen ki tudják mondani. Itt is bizonyára. Istentiszteleten az Apostoli hitvallásban százan és ötszázan. Sok függ a helyzettől, amelyben elmondjuk. A helyzet különböző lehet. Ahogy Pál apostol elmondta, az jellemző. A szél azt mondta: itt elpusztultok. Mindegyik hullám azt mondta: én leszek a sírod. A sötét éjszakában a csillagtalanság hirdette, hogy ez a halál. Pál apostol azt mondta: Én nem ezeknek hiszek, én az Istennek hiszek. Ez erősebb hitvallás. Mi is átéltünk már ilyen viharokat: aknák robbantak, bombák hullottak, a föld alatt patkányéletet éltünk. Ma is sok ember figyel erre a szóra: Én az Istennek hiszek, nem a riasztásoknak.

* Az igemagyarázat a budahegyvidéki gyülekezetben, 1958. június 17-én este, férfiak számára rendezett szeretetvendégségen hangzott el. Az alkalmon előadást dr. Komjáthy Miklós történész tartott. (Dr. Bácskai Károly lelkész információja, a szolgálati naplóban található - Ruttkay Elemér lelkésztől származó - bejegyzés alapján. Vö. még: Ordass Lajos: Önéletrajzi írások folytatás. Szerk. Szépfalusi István - Bern, 1987. 866. l.) - Jelenlegi ismereteink szerint ez volt Ordass Lajos — második félreállítás előtti — utolsó nyilvános gyülekezeti szolgálat. (A szerkesztő)

IGEHIRDETÉS

A harmadik gondolat: Pál apostol tudott szolgálni a kétségbeesett emberek között. Az étkezéssel kapcsolatban is. - Istennek szolgálók. Ma az egyházban a szolgáló keresztyén életéről beszélnek. Sokszor csak a szájukkal. A hitetlen világ akkor mondja a keresztyénségre, hogy az rokonszenves, ha szolgál az egyház. Jézus Krisztus ezt az ideált hozta, — a szolgálat ideálját: „Amiképpen én cselekedtem veletek, ti is akképpen cselekedjétek...” A versengő tanítványoknak azt mondta: „A legnagyobb az tüközöttetek, aki mindenkinek szolgál...” Elismerjük, de nehezen indulunk meg. Édesanyánk beleírta a szívünkbe. Ki az, aki azt szerette az édesanyjában, hogy parancsolt, rendelkezett stb., és nem azt, hogy reggel, mikor még mi aludtunk, szolgált, és szolgált délben és este, és amikor mi már aludtunk. Édesanyánk emléke azért drága nekünk, mert mindenről lemondva szolgált. — Pál apostol azzal írta be a nevét az emberek szívébe, hogy tudott szolgálni.

Az utolsó vonás, a szív legmélyebb titka: Pál apostol tudott imádkozni. Nem tudom, hol mondta el az első imát. Talán a hajó fenekén, egyedül. Nem tudom, milyen formában jelent meg előtte Isten angyala. Ez valóban csendes imádkozás volt. megtalálta a kapcsolatot Istennel.

Pál apostol tudott nyilvánosan imádkozni. Összehívta a hajó népét, és hálát adott. A keresztyén életnek kétségtelenül az imádság a középpontja. A mi életünk valódi imádsága, amikor ketten vagyunk Istennel. Ha nyilvánosan is tudunk imádkozni, akkor beleöleljük az imádságba a többit is.

Az egyházban mind a kétféle imádkozásnak van helye: kettesben és együttesen is.

Ma este a viharral voltunk szembeállítva. Viharban áll a magunk élete is. Ebben kell keresztyénül megállni.

***

Id. Zászkaliczky Pál

„Ingyen vették, ingyen adjátok!”*

(Mt 10,8/b)

Kedves Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

A mai napra szóló meghívó tetején a beszédes jellep alatt szerepel a választott alapige, része azoknak a mondatoknak, melyekkel Jézus szolgálatba küldi tizenkét tanítványát. Felolvastam a megelőző verset is, e két versben benne van a tanítványok felhatalmazása és a hozzá megkapott krisztusi erő. Szolgálatuk és szolgálatunk teljessége: a mennyek országa evangéliumának hirdetése és a diakónia gyakorlata. Az igehirdetés valamint a beteggyógyítás, az ördögűzés, a halottak feltámasztása s a leprások tisztítása.

Mondanivalómat hadd szűkítsem a vers négy utolsó szavára: „ingyen vettétek, ingyen adjátok!” Mindössze négy szó. Római katolikus testvéreink öt szóval for-

* Elhangzott 2007. január 28-án, a Leprások Világnapján a budapest - pasaréti református templomban.

díjták: „ingyen kaptatok, ingyen is adjátok!” Varga Zsigmond újszövetségi görög szótára kissé bővebb: „ingyen kaptatok meg, ingyen adjátok át!”

Ingyen. Isten kegyelme, a tanítványságunk s az ebből fakadó krisztusi küldetésünk ingyen van. Az atyai ház nyitott ajtajában ingyen kaptuk bűneinkre, eltékozolt életünkre a bocsánatot, s azt, hogy nem kisbéresként, de visszafogadott fiúként szolgálhatunk tovább.

Ingyen. Mindezt ajándékba kaptuk tehát, díjtalanul, költség- és térítésmentesen. Más szóval: ellenszolgáltatás nélkül. A visszafogadás nem került erőfeszítésünkbe, nem rótták fel nevünket az adósok listájára, s nem kerültünk a mennyei bank „tarozók” rovatába. S amit kaptunk, ingyen, ajándékba, az nem leértékelt, uraságtól levetett, divatjamúlt és megunt holmi, melyet „vigye, jóember, nekem már nem kell, úgysí kidobnám” szavak kíséretében adnak át. Amit kaptunk, életre, halálra és üdvösségre szóló drága kincs!

Bizony drága, mert ami ingyen van, az nem olcsó! Bár semmibe sem került annak, aki kapta, de sokba került annak, aki adta. Isten mindannyiunkért odaadta a Fiát, Krisztus pedig a fájdalom útján a kereszttel együtt bűneinket is felcipelte a Golgotára. Minden ingyen kapott ajándék mögött ott van az ő áldozata. Elhagyta értünk az atyai házat, hogy mi tékozlók oda visszatérhessünk. Tőle elfordult az Atya a kereszten, ugyanakkor pedig felénk fordult kegyelmével. A tőle kapott bűnbocsánat elsimítja arcunkon a bűn vonásait, az Ő arca viszont „nem volt kívánatos”... Neki sokba került az ingyen kegyelem.

Gazdag ajándék mindez: az új életre szóló bűnbocsánat, a szolgálatra elégséges erő, valamint az üdvösség. „Kimondhatatlan” ajándékok sora ez (2Kor 9,15), pontosabban „elsorolhatatlan” vagy „felsorolhatatlan” ajándék-kosár, a bőség kosara. Pál apostol miután elmondja, hogy mindenki, minden ember vétkezett, utána örömmel adja hírül: „Isten ingyen igazítja meg őket kegyelméből” (Róm 3,24). S ismerjük az erre épült páli-reformátori teológiát: Krisztusért, ingyen, kegyelemből, hit által igazulunk meg...

Mennyire érthetetlen Simon mágus kívánsága, aki az apostoloktól pénzért akarta megvenni Isten ajándékát (Csel 8,18-24). Mennyire szájalomra méltó az az ember, aki Isten kegyelmének számbavétele után elkezd felsorolni érdemeit, eredményeit, hogy mióta..., hányszor..., és meddig... Vagy az a kisebb-nagyobb keresztyén közösség, amelyik azt mondogatja: „amíg mi vagyunk, addig van itt élet, addig van gyülekezet, de azután mindennek vége!”

Ingyen van! S amit ingyen kaptunk, ingyen is kell továbbadnunk. Aki hálás az Úrtól kapott ajándékokért, annak azokat tovább kell adnia. A „köszönöm” a továbbadásban realizálódik. Minden szolgálatunk motívuma és motorja a hála.

Ingyen adjátok! Ingyen is adjátok! Ingyen adjátok át, adjátok tovább! Az ingyen itt azt jelenti, hogy nemcsak annak, aki „megérdemli” vagy aki viszonzni tudja, hanem mindenkinek személyválogatás nélkül. Nincs különbség fiatal és öreg, fehér és színes, gazdag és szegény között, ne számítson, hogy az ajándékokra váró európai vagy ázsiai, keresztyén vagy sem. Ha személyválogatók vagyunk vagy lennénk, akkor a krisztusi szolgálatunk már nem ingyenes, hiszen akkor már feltételei vannak.

Szolgálatunkban az ingyenesség névtelenséget is jelent. Háttérben marad az, aki adományt ad vagy fászlit köt, s általában ismeretlen marad az is, aki kapja. S aki

Részletesen most nem szólunk Ittzés Gábor kétévtizedes egyházpolitikai szerepéről; tudjuk, hogy elsőként támogatja Dóka Zoltán 1984-es *Nyílt levelét*, az 1986-os *Testvéri szó* egyik megszövegezője, az 1988-ban alakult Ordass Lajos Baráti Kör egyik alapító tagja, az 1989-es *Kiáltó szó* egyik aláírója, a megújulás mindig szelíden megfontolt, de szívós harcosa. Az 1989 nyarán indult *Keresztjén Igazság* Új folyamának kezdetétől fogva szerkesztőbizottsági tagja. Éppen tíz évvel ezelőtt, 1997 elején, a 33. számtól lesz a *Keresztjén Igazság* felelős szerkesztője. Tíz esztendő alatt tehát mintegy negyven értékes szám került ki a keze alól.

Folyik immár a lap digitális feldolgozása is, s nemrégiben főiskolai szakdolgozat is készült a ma is még kevesek által olvasott, de egyháztörténeti szempontból is sok értékes dokumentumot közlétező „független, evangélikus teológiai és kritikai” lapról. Ez az önmeghatározás, ami 1989-től töretlenül szerepel a lap impresszumában, azt hivatott kifejezni, hogy az egyházi sajtó próbáljon meg önálló maradni, s ne váljon egyes egyházvezetők szolgai szócsövénév. A *Keresztjén Igazságnak* ezért sokszor úttörő, faltörő szerepet kellett szükségszerűen betöltenie, ami aligha járható népszerűséggel.

Ittzés Gábor szerkesztői pontossága és gondossága, mértékletes bölcsessége, lelkiismeretes és igényes szolgálata, az ügy iránti hűsége az „Így is lehet!” tiszteletreméltó és bizony megszégyenítő jelévé válik számunkra: igen, ő mindvégig állhatatos maradt!

Talán Józsa Mártontól hallottam vagy olvastam egyszer: Ittzés Gábor nevében is hordozza, hogy „angeloszi alkat”: a szemüvegén átsütő tiszta, talán tanári szigort is felidéző tekintete mélységes emberséget és jézusi szeretetet sugároz.

Isten éltesen Gábor bácsi, szolgálj még sokáig közöttünk!

Budapest, 2007. május 8.

ifj. Fabiny Tibor

Mély szakadéokban gondjaimmal vívódom. Uram! Maradj velem!
Ezt a világot parancs-szavaddal te hívtad életre,
a te hatalmad kormányozza és szereteted tartja fönn.
Amikor félelmem riasztó árnyékként szorosan hozzám tapad,
ne engedd felednem, Uram, Krisztusom:
megtartó erőddel te még közelebb vagy hozzám.

Loy Oszkár - Ordass Lajos

Görög rítusú egyházak Magyarországon
a X. és XIII. század között*

Bevezetés

A magyar társadalom többsége az iskolában még azt tanulta, hogy Szent István nevéhez fűződik a magyarok kereszténysége, holott István király előtt majdnem 50 évvel már elkezdődött a bizánci kereszténység intézményes bevezetése. Budapesten, 2007. március 29. napján erről tartottam előadást az Ordass Lajos Baráti Körben. Az előadás után sok értékes felszólalás hangzott el, és ezeket most dolgozatomban szeretném felhasználni. Húsz évvel ezelőtt hasonló című dolgozatom megjelent az Életünk című folyóirat hasábjain¹, de a folyóirat területi zártsága miatt a hazai keresztények nem figyeltek fel rá. A sok felszólalót nem tudom mind idézni, de Ittész Gábornak, a Keresztyén Igazság szerkesztőjének és Sass János ny. mérnöknek a felszólalását nagy haszonnal vettem figyelembe. Ittész Gábor arra hívta fel a figyelmemet, hogy nemcsak a rituálékban, hanem a tanításban is volt különbség a bizánci és a római irány között. Ennek a kimutatása azonban teológusra, egyháztörténészre vár (Török József). Sass János Laszkarisz Máriát², IV. Béla feleségét említette mint a görög vonal egyik kései meghatározóját. Kétségtelen, Bulcsú horka és Gyula gyula bizánci látogatása³, Sarolt bizánci kereszténységben való neveltetése, Imre herceg görög felesége, III. Béla bizánci trónöröklése és Laszkarisz Mária görög hatása is érezhető a magyar egyháztörténetben.⁴

Emellett rá kell mutatnom arra is, hogy ennek a kornak a megírásához nagyon óvatosan szabad csak hozzányúlunk, mert a IX., X., XI. századból alig állnak írásbeli adatok rendelkezésünkre. Bíborban született Konstantin császár a De administrando imperio című munkájában tudósít Bulcsúról és Gyuláról. További források a Cirill és Metód legenda, a Tihanyi alapítólevél, a veszprémvölgyi görög apácák görög alapító okirata, melyet Kálmán király korában meg is újítottak. Egyébként az egyes egyházak nagy része a patrocíniumok alapján állapítható meg. Keleti szentek voltak: Demeter, György, Ilona, Iván, Kozma, Damján, Panthaleon. Régészeti anyag: a tihanyi szerzetes lakások (barlanglakások).

E bevezetés után foglalkoznunk kell az előzményekkel a IX.-X. században, a görög rítusú egyházak 50 éves szereplésével, majd István király fellépésétől az egyházszakadástól történelemmel és az egyházszakadástól a keleti egyháznak a római egyház keretei közé való beolvasztásáig történelemmel.

* Az OLBK együttlétén Budapest-Kelenföldön, 2007. március 29-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Görög rítusú egyházak Magyarországon in: Életünk, 748-752. l.

² Hóman I. 444. l.

³ Székely II. 1519. l.

⁴ L. 3. alatt.

Előzmények

A magyarság a IX. század elején még a Kazár Birodalom csatlakozott népeihez tartozott, de hamarosan elszakadt a birodalomtól. 830 táján csatlakozott a magyarokhoz az a három kabar törzs, amely a judaizmus bevezetésével összefüggő állandó üldöztetése miatt menekült a magyarsághoz. A Kazár Birodalomban négy vallás is volt egyszerre, nevezetesen a pogány, az iszlám, a zsidó és a keresztény. A kazár kagán, amikor eldöntötte, hogy a négy vallás közül a judaista irányt választja, megkereste az ibériai főrabbit, hogy megfelelő hittérítőket küldjön. A káliz eredetűek karaita zsidók voltak — a többi káliz inkább mohamedán —, így ki voltak téve a judaisták általi üldöztetésnek. Ilyen körülmények között tehát leszögezhetjük, hogy a magyarság ismerte mind a négy, sőt öt vallásfelekezetet, tehát a kereszténységet is. Ennek írásbeli forrása is felmerül a Cirill és Metód legendákban. Cirill esetében: kóbor magyar csapat találkozott 861-ben Cirillel, és előbb nagy kiabálással vették körül, de ő imádkozásából fel sem nézett, és ez olyan hatással volt a magyarokra, hogy megjuhászodtak, és békésen távoztak.⁵ (Krim) Metód esetében: 862-ben ő már olyan csapatvezérrel találkozott, aki talán maga is keresztény lehetett, mert nagy reverenciával fogadta a főpapot, és áldását kérte eltávozásukkor.⁶

A honfoglalás kori sírokban található egy-két keresztény vallásos tárgy, de különösen mutatós a tarsolylemezek között felbukkanó bizánci kereszt. Persze a honfoglaláskor itt talált fertőmelléki avarok, pannonok és a nyitrai szlovének (Pribina) már keresztények voltak. Pribina Balaton környéki birodalmában pedig mind Cirill, mind Metód járt, így ők bizonyosan bizánci keresztények voltak. Ugyancsak ilyen területnek minősül az erdélyi részeken a Marostól délre fekvő régi bolgár terület. Ezek népei már régen felvették a bizánci kereszténységet. A nyugatra irányuló hadjáratok hadifoglyai is keresztények voltak, és ez biztosan hatott a rátelepült magyarságra.

A görög rítusú egyház 50 éve Magyarországon (948-997)

A X. század közepén, 948-ban, Bulcsú horka és Tormás herceg Bizáncban jártak adóbeszedési ügyben, még ott megkeresztelkedtek, és gazdagon megajándékozva tértek vissza a Kárpát-medencébe. Bulcsú horka téli szállása a Balaton mellett, a káli medencében, Dióskál és Köveskál között volt, míg nyári szállása a Szombat hely melletti Bucsu környékén. Nem véletlen, hogy Bogát, Kál, Bulcsú éppen a Balaton mellett Mosaburg (Zalavár) vidékén telepedett meg a Dunántúl elfoglalása (900) után. Innen kaphatta az első indítást is a bizánci kereszténység felvételére. Bulcsúról ugyan nem írja az írás, hogy hittérítő püspököt hozott volna magával, mint Gyula 953-ban (Hierotosz püspök). Történelmi hipotézisként azonban el kell fogadnunk, hogy az első görög egyház Száva-szentdemeteren volt, Ruma mellett. Ennek azért van jelentősége, mert Bulcsú horka nyári szállásán, a Sorok patak mellett megtaláljuk Demeterit és Rumot is. Demeteri a helynév XI. századi alakja, de tudunk a X. századi Demeterlakáról is. Feltesszük, hogy eredetileg Szentdemeter volt a település neve. Az sem kizárt, hogy a tihanyi bazilita szerzetesek már ekkor a bizánci misszióval foglalkoztak, bár I. András királyhoz látszik fűződnie letelepe-

⁵ Győrffy, 137. l.

⁶ Győrffy, 138. l.

désük. Lehetséges, hogy András csak kiegészítette a szerzetesek sorait újakkal. Tihany ugyancsak Bulcsú horka téli szállásához tartozott. A nyári szálláson található Bucsu falu melletti Dozmat, Herény, Olad településeket is ősi bizánci egyháznak kell tartanunk Szent György védszentje miatt. (Dozmat és Herény Bulcsú kíséretét, Olad a lovászeit idézi.)

955 után, Bulcsú halálával országa az Árpádok kezébe került. Viszont Géza felesége, Sarolt, az erdélyi Gyula lánya feltehetőleg 970-től Veszprémben székelt, és Géza hívhatta be a veszprémvölgyi apácákat, akik folytatták a bizánci missziót. maga István király is bizánci nevelésben részesült, s csak később került érintkezésbe a római kereszténységgel.

Erdélyben Gyula, Erdélyország fejedelme a már említett módon szintén felvette a kereszténységet Bizáncban. Térítő püspökét Gyulafehérvárra vitte, és a térítő püspök Száva-szentdemeter püspökségi székhellyel működött. Hozzá tartozott Marosvár, Oroszlámos és Szeged. Géza nagyfejedelem viszont 973-ban küldöttséget menesztett Quedlinburgba Ottó császárhoz, s nyugati hittérítőket kért. A császár Pilgrim vezetésével küldte el misszionáriusait. Ez a nyugati térítés azonban állandó akadályokba ütközött, mert a pápa és a császár között rossz volt a viszony, így a bizánci térítés akadálytalanul fejlődhetett.

István nagyfejedelem trónra lépésétől az egyházzsakadásiig (997-1053)

Géza nagyfejedelem halála után fia, Vajk (István) kerül a nagyfejedelemi trónra. 995-ben veszi feleségül Gizellát, a bajor hercegnőt. Az előző időben Sarolt kétségtelenül Veszprémben székelt, így nagyon valószínű, hogy Veszprémben bazilita egyház létesült. Erre utal Szent György patriciniuma is. Későbbiek szerint István, ekkor már király, menyé, a görög hercegnő számára alapítja meg a veszprémvölgyi apáca-kolostort, görög rítussal. 1063-ban András király, orosz felesége tiszteletére, megalapítja a visegrádi női apácarendet. Pentelén is apácázárda van, de nem tudjuk, hogy ki alapította és kinek. 1002-ben Ajtony a bizánci udvarban felveszi a bizánci kereszténységet. (Lázadását 1008-ban leverik).⁷

A XI. században tehát nem csak a horka és gyula utódai, de maguk a királyok is alapítottak görög rítusú egyházakat, szerzetes-kolostorokat. Az 1054-ban bekövetkezett egyházzsakadás nem ért még el Magyarországra, hiszen I. András 1053-ban egyfelől görög, 1066-ban Tihanyban latin szertartású kolostort alapít.⁸

Ugyanakkor a határvármegyékben elindul a görög rítusú egyházak alapítása. Sopron megyében Berény, Bogyoszló, Nagybaran és Szántó, Vas megyében Egyházasszeg, Káld és Tömörd, Zala megyében Bagola, Boncodföldre, Kapornak, Krika, Kercaszentgyörgy, Komár, Kozmadombja, Pakod, Szántó és Tekenyé az új görög misszió eredménye lehetett. Vas vármegyében egyébként a három új egyház közvetlenül a Bulcsú horka szállásterületén szerveződött. Egyházasszeg, Bogát, Kál, Tömörd Bucsutól 15 km-re fekszik.

Ugyanakkor Erdélyben új egyháznak kell tekintenünk Boldogasszony egyházát, Görögmezőt, Hagymást, valamint a távolabbi Nádudvart. De Ajtony régi birtokán is találunk két egyházat, nevezetesen Ilket és Kiszombort.

---

⁷ Györffy, 145., 168., 169. l.

⁸ Székely II., 1510. l.

Az egyházszakadástól a görög rítusú egyháznak a római egyházba történt beolvasztásáig (1054-1221)

További egyházalapításról nem tudunk. lehetséges azonban, ha a keleti szentek patrocíniumait tovább vizsgáljuk, talán további eredményre juthatunk.

Mindenesetre a görög hatás több ízben is kimutatható az idézett idő alatt. Valószínűleg ebben az időben települt át a szávaszentdemeteri püspökség Bácsra. 1104-ben László király lányát, Piroskát feleségül vette II. Komnenosz bizánci uralkodó. Ugyanebben az évben Kálmán király átíratta, illetve megerősítette a veszprémvölgyi görög apácák alapítólevelét. A század végén III. Béla egyenesen a bizánci udvarból foglalta el a magyar trónt. Lánya, Margit pedig Izsák bizánci császárhoz ment férjhez. A XIII. század elején azonban már mutatkoznak Róma szándékai. A pápa 1204-ben már megkereste a magyar királyt a bizánci szerzetesrendek felosztása, illetve beolvasztása érdekében. Az 1221. április 20-án kelt oklevélben III. Honorius pápa utasította az esztergomi érseket, hogy a visegrádi görög apácákat sorolja be a római apácák közé. A XIII. század első felében a bácsi görög rítusú püspökség beolvadt a kalocsai latin szertartású püspökségbe.⁹

A továbbiakról igen keveset tudunk. A XV. században megkísérelték ugyan a keleti és nyugati egyházak kibékülését, de ez nem járt sikerrel. Később egyes keleti egyházak elismerték a pápát, és megalakult Magyarországon a görög katolikus egyház.¹⁰

Befejezés

Ha áttekintjük az eddig elmondottakat, láthatjuk, hogy a magyarok már a IX. században ismerték a kereszténységet. A század második felében már nyomokban magyar keresztényekről is beszélhetünk. A honfoglalás után ez az állapot állandósult. Bulcsútól István királyig a görög rítusú egyház fejlődése és egyben aranykora tűnik elénk. István királytól az egyházszakadásig a két rítusú egyház párhuzamosága jól kivehető. Az egyházszakadás után a sok görög érintkezéssel a görög rítusú egyházak fennmaradása biztosítva volt. Csak a XIII. század elején látta úgy a pápa, hogy az egyházat egységbe kell foglalni, s ezzel a keleti egyház látható fejlődése biztosan megakadt. Hogy volt-e összefüggés a római, a keleti és a görög katolikus egyház között, már egy másik dolgozat tárgya lehet.

Irodalom:

- Győrffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról - Bp., 1973. (Rövidítve: Győrffy)
- Herényi István: Helytörténeti lexikon 900-1400-ig - Velem, 2000. (Röv.: Herényi)
- Hóman Bálint - Szekfű Gyula: Magyar történet I-VI. - Bp., 1935. (Röv.: Hóman)
- Székely György: Magyarország története I-II. - Bp., 1984. (Röv.: Székely)
- Walter Ilona: Romanische Sacralbauten Westpannoniens - Eisenstadt, 1985. (Röv.: Walter)

***

⁹ Hóman I., 76., 211. l.

¹⁰ Herényi

Magdeburg Joachim¹

Győr 16. századi állapotját ma már nehezen tudjuk elképzelni.

1826-ban Mohácsnál elpusztul az ország banderiális hadseregének színe-java, 20 éves királyával, a Jagelló Dobzse László fiával, II. Lajossal együtt. Özvegye, Habsburg Mária, siet a trónt régi családi szerződése címén öccsének, Ferdinándnak biztosítani. A nemzet Zápolyai Jánost választja királlyá, az özvegy királyné és néhány híve Habsburg Ferdinándot, a cseh királyt, akinek bátyja V. Károly német-római császár és spanyol király.

A két király nem bír egymással. János a török császár támogatására kényszerül, Ferdinánd a német császárára meg az osztrák örökös tartományokéra. - Mikor János király meghal, Buda török kézre kerül, s azon marad másfél századon keresztül. Fia, János Zsigmond árnyékkirályságából nő ki, a porta árnyékában, az erdélyi fejedelemség. A nyugati tájak pedig, a királyi Magyarország, Ausztria s általában Közép-Európa előretolt védelmi területe. Örökös hadszíntér, végvárak láncolata, amelyben magyar vitézek és német birodalmi zsoldos hadak élnek örök nyugtalanság közepette a maguk, fegyvernyugvást nem ismerő, rosszul fizetett, portyára, sarcolásra gyakran szoruló és mindig vágódó életét.

1576 táján a Duna győr-komáromi szakaszától délre az Adriáig négy főkapitány-ság őrökdiik a Nyugat védelmén:

a Duna és a Balaton között a győri,
a Balaton és a Dráva között a kanizsai,
attól délre a vend vagy varasdi
meg a horvát vagy károlyvárosi.

Nyilvánvaló, hogy ez a védelmi rendszer tisztára az osztrák örökös tartományok biztonsága szempontjából épült ki, s Magyarország keskeny karéja törökök kereszténynek (főleg magyarok) temetőjéül rendeltetett, amint azt Jurisich Miklós már 1530-31-ben mint Ferdinánd követe a portán kijelentette.

Győr vára és városa tehát ebben a védelmi övben rendkívül fontos szerepet töltött be: a balszárny és a mögötte békésen élő Bécs védelmét.

Ferdinánd 1537-ben veszi át a püspöktől és káptalantól erődítés céljából a várat. Velsz Lénárd várkapitány 259 sáncásót foglalkoztat ez időtt napi tíz órás munkaidővel. 1541-ben Nádasdi Tamás, későbbi nádor folytatja a munkát közeli és távolabbi megyék jobbágyainak bevonásával.

A munkálatok pápai és főképpen az alsó- és felső-ausztriai rendek pénzén folynak olasz várépítők legkorszerűbb tervei szerint, s csak 1561-75 között készülnek el. A várat akkor már bevehetetlennek tartják.

A negyvenes évektől kezdve a püspöki katonákat magyar-német őrség váltja fel. 1551-ben Khunigsberg Lajos, 1556-ban Loosdorfi Gál Ádám a vár parancsnoka, 1566-tól 1574-ben bekövetkezett haláláig pedig Salm Ecchius gróf, mindannyian az akkor színlutheránus ausztriai főrendekből. 1552-ben Horváth Stansith Márk, a

¹ Az 1954-ben készült *Három győri prédikátor a 16. században* című tanulmányból.

később nagyhírű evangélikus főúr, teológus és patrónus Horváth Stansith Gergely apja szolgál itt mint a magyar huszárok kapitánya. 1564-től 66-ig pedig a fláciánus meggyőződésű Rueber János osztrák főúr, a német fekete lovasok kapitánya.

1677-ből ismerjük a győri főkapitányság székhelyén állomásozó helyőrség adatait: 100 nehéz német lovasból, 2 zászlóalj, azaz 700 német landsknechtből, 400 magyar huszárból és 300 magyar darabondtból állott.

Az ez időbeli győri püspökök közül Újlaki Ferenc (1539-54-ig püspök) 1550-54-ig királyi helytartó volt, s bár igyekezett a reformáció mozgalmát elnyomni, mivel székhelyén ritkán fordult meg, terjedésének nem sokat árthatott.

Gregoriáncz Pál, volt zágrábi püspök, kalocsai érsek 1554-ben lett győri püspök, 1567-ben pedig Delphino Zakariás bíboros, pápai nuncius, velencei patricius, aki sohasem járt székhelyén, s a rendek 1569. és 72. évi országgyűlésének nyomására 1572-ben végre lemondott tisztéről, amelynek csak jövedelmeit élvezte, és hazatért Olaszországba. Utóda 1573-ban Liszti János lett, aki már 25 éves korában (1568) veszprémi püspök volt és kancellár. 1578-ban a kalocsai érsek, Draskovich György veszi át a győri püspökség igazgatását. (Utóbbi 1585-ben bíborosi kalapot is nyer, és királyi helytartó lesz. Meghalt 1588-ban.) Utána Heresinczy Péter kancellár, 1593-ban pedig Kutasy János kancellár foglalja el a győri püspöki széket. Az ő idejében, 1594-98-ig, tehát négy éven át, a török bírja a várost. Kutasyból esztergomi érsek lett, utóda pedig Pethe Márton kalocsai érsek, királyi helytartó.

Ezek a győri püspökök állami tisztségeikben, kancellárságukban, királyi helytartóságukban sokkal jobban érezték magukat és méltóságukkal sokkal jobban elfoglalták magukat, semhogy a római egyház érdekét egyházmegyéjükben megfelelően megvédhessék. de nyilván hiányzott belőlük az igazi hitbeli meggyőződés is, amely hivatásuk betöltéséhez kellett volna.

Ezzel szemben a vár német őrsége buzgó evangélikus volt, és a magyar katonák is a reformációnak lelkes hívei. Hatásukra, vagy talán attól teljesen függetlenül is, a város polgársága ugyancsak a megújulás pártján állott.

A győri evangélikus egyházközség birtokában van egy 1731-ben kiállított hivatalos kivonat egy 1567-ben készült házösszeírásról, amely szerint akkor az Úri utcában (később Király utca) a lovasok prédikátorának, az Alsó közép utcán (unter Mittlgass, később Új utca) a magyar prédikátornak, Deáky Kálmánnak, valamint Ábrahám úrnak, a landsknechtek prédikátorának volt háza.

Eben az időben Salm Ecchius gróf főkapitány a vár parancsnoka, a német lovasok kapitánya pedig pixendorfi és grafenwerthli Rueber János. Utóbbival jött Győrbe 1564-ben Magdeburg Joachim, aki mint buzgó fláciánus lelkész győri szolgálata előtt és után is sok hányattatásnak és üldöztetésnek volt kitéve. Az Úri utcában házzal bíró prédikátor kétségkívül ő volt.

Magdeburg Joachim 1525-ben született a brandenburgi Gardenlegenben. Előbb katolikus rektor Schöningenben (Braunschweig), majd 1547-től kezdve több helyen evangélikus lelkész, ahonnan azonban, mivel a Lipcsei Interim elszánt támadója és Luther szenvedélyes védelmezője a tanait elkocsonyásító Melanchthonnal szemben, sorra távozni kényszerül.

A Lipcsei Interim 1548-ban Melanchthon csüggedékény aggodalmaskodása és meghunyászkodó érzélgős békevágya következtében létrejött egyezmény volt, amely nemcsak a latin misét, a képeket, a hórakat, a már megszüntetett ünnepeket

vezette be újból, meg a böjtöt és a hierarchikus rendet, de még a hét szentséget is, a katolizáló tanítást az ósállapotról és az eredendő bűnről (amely szerint a bukkott ember akarata szabad marad, ha sérült és meggyengült állapotban is), és a melanchthoni tant a megigazulásról erősen a római katolikushoz közelítette.

A Lipcsei Interim és értelmi szerzője, Melanchthon Fülöp ellen nagy felzúdulás támadt a lutheri szellemű teológusok körében, akik közül a legharciasabb az isztiai származású nagy történelmi forrásokat gyűjtő Flácius Mátyás volt. Flácius a Melanchthon szinergizmusa elleni buzgalmában az eredendő bűnt illetően még Luther tanításán is túlmént, azt állítván, hogy az nem csak járulék (accidentia), hanem lényeg (substantia) az emberben. A természetes ember rosszabb a tuskónál, megtérésében nemcsak hogy passzívan viselkedik, hanem szükségképpen és elkerülhetetlenül ellent is áll neki. Flácius és követői központi jelentőségű lutheri örökség érdekében hadakoztak az akkor teológiai fő tekintéllyé vált, de sajnálatos elhajlásokat mutató Melanchthonnal szemben. Viszontagságos sorsukat inkább harcmódoruk hevességének, mint egyik-másik túlzásuknak köszönhették.

Magdeburg Joachiam ebben osztályosuk volt. Mikor hazájából kiszorult, Ausztriában talált menedéket, ahol akkor a legkiválóbb Melanchthon-ellenes lutheránus lelkészek működtek az alsó-ausztriai rendek meghívására. E rendek küldték csapataikkal tábori lelkészként Győrbe, és fizetéséről is ők gondoskodtak. Ő maga 1567-ben, tehát győri szolgálata idején, Regensburgban megjelenő könyve előszavában (Confessio oder Bekenntnis des Glaubens und Lehr Joachimi Magdeburg, bestellter Prediger der Deutschen Reuter zu Raab in Ungarn) így írja le győri szolgálatának körülményeit:

„Én nem vagyok zuprédikátor, mert ha Győrött az én uram házánál kell is prédikálnom, amit rendelt felsőbbbségem tudtával és beleegyezésével végzek ott, minden prédikációm előtt a város nyolc helyén megfújatom a trombitákat, és ezzel hívom az embereket a prédikációra, amit ott időnként az utcán és szabad mezőn is tartok. Ezenfelül az én uram háza, amelyben prédikálok, a nyilvános piacon fekszik, ahol mindig sok vevő és árus van együtt, úgyhogy sem prédikálni, sem zoltárt énekelni, sem szentséget kiszolgáltatni, sem szokásos istentiszteletet végezni nem tudok úgy, hogy a piacon ne lenne erősen hallható.”

Láthatjuk ebből, hogy e püspöki székhelyen a templomok nem nyílnak meg úgy a reformáció számára, mint annyi más helyen, ezt a káptalan a püspök távollétében is meg tudja akadályozni, de a polgárság német elemeit nem képes visszatartani a kiváló teológus prédikálásától, hiszen városszerte kürtző hívja a vérteseket és polgárokat egyaránt a Rueber kapitány piactéri házának földszintjére meg udvarára, amely megtelik igehallgató hadi és városi néppel.

(Bécsben is csak ilyenféle a helyzet: Mióta Pfauser Sebestyén kedves udvari papját el kellett bocsátania Miksa főhercegnek /a későbbi magyar királynak/, aki az ágostonosok templomában óriási tömegek előtt öt éven át hatalmas erővel és nagy látogatottság mellett prédikált, nincsen az evangélikus igehirdetés számára többé templom Bécsben. De az alsó-ausztriai rendek úgy segítettek magukon és az evangélikus polgárságon, hogy kiváltságos bécsi székházuk nagytermét alakították át templommá.)

Magdeburg Joachim bizonyára nemcsak Rueber Jánosra és vasas lovasaira volt hatással, hanem a városi polgárságra, sőt azonkívül a környék lelkészeire is.

Élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki győri lelkészkedése idején. Azt azonban nem tudjuk, vajon mai napig is élő szép énekét (Wer Gott vertraut, hat wohl gebaut...) Győrött szerezte-e. megtalálható 1735 óta énekeskönyveinkben:

*Aki bízik, Ragaszkodik Istenhez e világban,
S magát hagyja a Jézusra, Része lesz mennyországban.
Bizodalnát Szívem terád Vetí, amíg csak élek;
Légy, Jézusom, vigasztalóm, S a haláltól sem félek. (Dt. 366.)*

Csak ez a versszak származik Magdeburgtól, a másik kettő mintegy tíz évvel halála után került hozzá.²

Néhány évi győri szolgálát után a felső-ausztriai Eferdingenben kapott lelkészi állást, majd onnan katolikus nyomásra eltávozott legutoljára a Ruhr-vidéki Essenbe, közben pedig még Iserlohnban és Kölnben is lelkészkedett. 1587 utánról nem tudunk felőle. nyilván ezidőtől halt meg.

Magdeburg Joachim harcos lutheránus teológus volt, akinek meggyőződése harcos hirdetéséért nyugtalan vándorélet jutott osztályrészül. - Végrendeletében figyelmezteti fiait, hogy nyomorúságának, sok szenvedésének, üldöztetésének látán, amiket hitvallásossága miatt szenvedett el, el ne riadjanak az igaz hittől.

Győri igehirdetésének gyümölcse két magyarországi osztrák hadvezér hitvalló magatartásán szemlélhető. Az egyik Salm Ecchius gróf volt, aki első felesége, Pernstein Katalin pozsonyi tragikus halálakor, temetésén a jelenlévő Verancsics érsek és a püspöki kar nem kis bosszúságára, öccsének galgóci prédikátorával, Bornemisza Péterrel hirdetteti az igét „az sok népért, kik rajta voltak”. (1571. május.)

A másik, egyházi szempontból sokkal jelentősebb, Rueber János, későbbi felső-magyarországi főkapitány, Sáros és Késmárk várainak parancsnoklója, aki a Felvidéken sokat buzgólkodott az ott lábra kapott melanchthoni kriptokálvinizmus ellen, bizonyára nem kis mértékben hajdani győri táborig lelkészének évekkal később is elevenen ható befolyására.

***

Bármilyen sok legyen is gondjaim terhe, Uram, e vágyba sűrítse egybe:
hogy tebenned békét leljek, kétségeimen erőt vegyek
akkor — legyen bár száz gondom:
segítséggeddel, én Uram, azt mind elhordom.

Loy Oszkár - Ordass Lajos

² Mai énekeskönyvünkben a 335. ének 1-2. verse. A 3-5. vers: Lipcse, 1597. (A szerkesztő)

Testvérek között, III. Németország*

Első képviselőit a chexbresi újjáépítési konferencián láttam. Később a lundi világyűlés 40-es létszámú küldöttségükkel lehettem együtt. Egymásután ismerkedtem meg azokkal a férfiakkal, akik már messze a háborút megelőzően harcban álltak. Hitüket és egyházuk szabadságát igyekeztek megvédelmezni a fojtogató államhatalommal szemben. Jólesett az evangéliumi hit bátor védelmezőivel szót váltanom.

A németországi evangélikus egyház nyomora elképzelhető. Felmentést kérek az alól, hogy elsoroljam a számszerű adatokat azokról a veszteségekről, melyeket az egyházüldözés idején koncentrációs táborokban, később pedig a háború során személyi téren elszenvedtek. Nem szeretném még vázlatosan sem érinteni anyagi veszteségeiket. Ne kelljen összeszoruló torokkal szólnom arról, mint omlott porba sok hely, melyet a reformáció történelme szentelt meg. Nem akarok erre kitérni már csak azért sem, mert meg vagyok győződve arról, hogy hallgatóim sem elsősorban erre kíváncsiak. Hiszen a pusztulás képei közvetlen közelből ismerősek előttünk. Itt olvashatjuk le őket még erről a templomról is, melyben most együtt vagyunk.

Azt hiszem, ma itt minden embernek az a kérdés kívánczik ki a szívéből: Mi van a német evangélikus egyházzal?

Érzem ezt a kérdést. Aggódok, hogy válaszom nem lesz egészen kielégítő. Ugyanis nem hiszem, hogy ma volna a világon csak egyetlen ember is, aki teljes hitelességgel tudna eligazítani minket, ha ezt a kérdést előtte fölvetnők. meg vagyok győződve arról is, hogyha távollétemnek mind az öt hónapja alatt kizárólag csak Németországban lettem volna, akkor sem állna módomban tiszta, áttekinthető képet adni az ottani egyházi helyzetről. Az egész német egyház képére ma még bizonyos köd borul — sűrűbben vagy ritkábban —, mely a tisztánlátást megzavarja, vagy éppenséggel lehetetlenné teszi. A német egyházi emberekkel folytatott eszmecsere folyamán is csak egy-egy töredék képet kap az ember. Miért? Azért, mert a mostani átmeneti korszak sok nyugtalansága nem adott még időt és alkalmat az egyháznak arra, hogy megállapodjék. Aki kívülről érkezik, hogy megfigyelje és tanulmányozza a német egyház helyzetét, az a különböző megszállási zónákban más és más helyzet elé kerül, de teljes áttekinthetőségre alkalmat nem nyerhet. Aki viszont bent az egyházban, sőt talán éppen annak irányítására hivatott, a problémák olyan tömegével találja magát szemben, hogy legjobb esetben is csak egy-egy részletkérdés megoldásában reménykedhetik. Ha megemlítem az óriási arányú lelkeszhianyt, melynek következtében gyülekezetek maradnak rendes vezető nélkül, akkor előttünk áll a helyzet áttekinthetetlenségének egyik fő oka. De ehhez társul még sok más ok is. Gondoljanak hallgatóim arra, hogy Németországot ellepte a menekültek többmilliós serege. Ezek legnagyobb része német, aki végleges letelepülés lehetőségét keresi. Milliókra rúg azoknak a száma is, akik a háború folyamán vagy

* A budapesti Deák téri gyülekezetben 1947. szeptember 26-án elhangzott előadás részlete.

a háború után Németországba visszatelepültek. Ezeknek a németországi történelmi egyházak keretei között való elhelyezkedése még nem történt meg. Legalábbis még nem fejeződött be. A még állandóan tartó költözködés máig még azt sem tette lehetővé, hogy népszámlálás útján számba vegyék legalább azt, hogy hányan is vannak. Szem előtt kell tartani azután azt is, hogy az újonnan érkezettek régi lakóhelyükön egészen eltérő történelmi fejlődésen mentek át még egyházi szempontból is. Egyes csoportokkal együtt tartott a lekipásztor is. Másokkal nem.

Amit tájékoztatóképpen el tudok mondani, azt megpróbálok a következőkben összefoglalni:

A német evangélikus egyház jelenlegi helyzete és a várható jövő kialakulása kétségtelenül összefügg az egyház régebbi és legújabb kori múltjával. Ettől a múlttól elszakítani a jövő fejlődést nem lehet.

A németországi evangélikus egyház a legújabb időkig különböző tartományi egyházakra tagolódott. Ezek egymástól teljesen függetlenül éltek. Mindegyiknek teljes érvényű autonómiája volt. Még az egyház belső életét jellemző kegyességi irányzatokban is sok eltérés mutatkozott az egyes tartományi egyházak között.

A múltban voltak már olyan törekvések, hogy ezeket az egymástól független tartományi egyházakat egy egységes, az egész országra kiterjedő egyházszervezetbe foglalják össze. Ez a törekvés azonban igen lassú menetben haladt. Amit maga az egyház nem tudott mostanáig megteremteni, azt a totalitárius államvezetés 1933 után hamarosan megalkotta: egységbe foglalta az egész németországi evangélikus egyházat. Persze, az egyház beleegyezése nélkül, sőt annak egyenes tiltakozása ellenére. Az államhatalmat nem az egyház érdekeinek szem előtt tartása vezette, amikor az egyház élére „birodalmi püspököt” ültetett.

Ez a kívülről történt beavatkozással erőszakolt egység a háború befejezésekor megszűnt. Természetes, hiszen törvénytelen volt.

De éppen annyira természetes, hogy a régi időkől hozott törekvés, hogy az egyház maga létesítsen ilyen országos egyházi egységet, nem szűnt meg.

A kérdés az, hogy milyen egység megalkotására törekszenek hát a németországi egyházban.

A történelmi múlt alapján kétféleképpen lehet ezt elképzelni. Az egyik út az volna, amelyen a németországi p r o t e s t á n s o k a t igyekeznének egységes egyházszervezetbe foglalni. A másik út az, mely egységes e v a n g é l i k u s (lutheránus) egyház megalakulásához vezetne. Mindkét jelzett irányban céltudatos törekvéseket figyelhetünk meg ma.

Ami az első lehetséges utat illeti, hogy ti. egybefoglalják az egész németországi protestantizmust, ennek a törekvésnek is van kétségtelenül történelmi múltja.

Uniós törekvések voltak már a múltban is. És a reformáció háromezredes évfordulójára Németország bizonyos részeiben meg is valósították a lutheri és kálvini irányzatok között. Ezeket az uniós törekvéseket az újabb időkben, főként a két világháború között, táplálta az erőteljesen megmozduló ökumenikus egybezárkózás kísérlete is. Legújában pedig a totalitárius állammal szembeni ellenállás során a különböző protestáns felekezetek valóban el is jutottak bizonyos együttműködésre. Az egyház harcát az állam illetéktelen beavatkozásával és túlkapásai-val szemben karöltve folytatták.

Erre a múltra támaszkodik ma Németországban az a szervezkedés, mely ezen a néven ismeretes: „Die evangelische Kirche Deutschlands”. A náci időkben erőltetett, de a háború végén összeomlott egység töredék-fundamentumára alapítva kísérik meg e tábor emberei az egység kialakítását. Egységes, nemzeti, p r o t e s t á n s egyházat akarnak alakítani. Az ország lakosságának mintegy fél százalékát kitevő metodista és baptista egyház mellőzésével, az evangélikus, a református és a száz év előtt unionált egyházat szeretnék egybezární. Ezt a törekvést erőteljesen alátámasztja az a tény, hogy ezek az egyházrészek az egyházi ellenállás idején a valóságban már együttműködtek. Ők szerkesztették meg együttesen az ún. „Barmeni Nyilatkozatot”, melyet gyakran hitvallásnak is szoktak nevezni. - Az egybezárkózást úgy képzeli el, hogy az egymástól elválasztó hitvallásokat, melyek a reformáció idejére nyúlnak vissza, elmellőznék, és ezek helyébe éppen ezt a Barmeni Nyilatkozatot állítanák. Azt mondják, hogy az egyházüldözés idején ezen az alapon állva máris együttműködtek, és azok a súlyos megpróbáltatásokkal teli idők igazolták, hogy ezen az alapon valóban lehetséges is az együttműködés.

Az „Evangelische Kirche Deutschlands” által képviselt törekvésnek azonban jócskán vannak gyöngéi is. Elsősorban az, hogy meglehetősen figyelmen kívül hagyja a valóságban mégiscsak fennálló felekezeti különbségeket. Gyöngesége az is, hogy bár ezek a felekezetek összezárkóztak ugyan a Barmeni Nyilatkozat körül, mégsem lehet közömbösnek mondani azt, hogy ez a Nyilatkozat valójában nem nevezhető hitvallásnak. Mert tartalma szerint mégiscsak valami negatívummal állunk szemben. A Barmeni Nyilatkozat csupán egyetlen eretnokséggel áll szemben: a totális államhatalom imádatával. Ez a negatívum aligha alkalmas arra, hogy különböző történelmi örökséggel bíró egyházak tartós, évszázadokra kiható együttélésének alapjává legyen.

Ennek az irányzatnak néhány képviselője beszél ugyan arról is, hogy nem szükséges a reformátori hitvallások elmellőzése, meg kell azokat tartani, és ki kell őket egészíteni a Barmeni Nyilatkozattal. Hangoztatják, hogy a Barmeni Nyilatkozat megalkotói soha nem is gondoltak arra, hogy megszüntessék a hitvallásos különbségeket. De hát nagyon nehéz elképzelni, hogy ilyen alapon miképpen válnék lehetségessé, hogy ezek a történelmi egyházak egy új egyháztestbe forrjanak össze egymással.

Az uniós törekvések mellett megfigyelhető a jövő kibontakozásának egy másik lehetséges útja. Az, amelyik egy egységes evangélikus (lutheránus) egyház megalkotásához vezetne.

Ennek a fejlődési irányzatnak a gyökerei is a múlt talajába nyúlnak. Amikor Németországban az uniós mozgalom eredményekre tört, sok lutheránus tartományi egyház nagyon erősen ellenezte az uniót, és ezek egymás között tudatosan kezdték keresni az egymással való összezárkózás útját. A két háború közötti ökumenikus mozgalom nagy visszhangra talált ugyan német evangélikus körökben, de ez az igazságnak csak egyik oldala. Mert ugyanakkor a német evangélikusság körében igen erőteljesen megszólalt az a vágy is, hogy létre kellene hozni az egész világ evangélikusságát (lutheránusságát) összefogó szervezetet. Ebben tehát az öntudatos evangélikus egyházfelfogás megnyilatkozását kell meglátnunk.

A fentebb vázolt uniós állásponttal ellentétben — mely szerint a reformátori hitvallásokat el kell mellőzni, és helyükbe a Barmeni Nyilatkozatot kell állítani, vagy

a hitvallásokat összhangba kell hozni ezzel a Nyilatkozattal — van tehát egy olyan törekvés, mely ugyancsak a múlt örökségére hivatkozhat, és amely az egész németországi evangélikusságot egy testbe tömöríti. Ennek hordozója a „VEREINTE EVANGELISCH-LUTHERISCHE KIRCHE DEUTSCHLANDS” nevet viselő szervezet. Vezetője ma: Meiser Hans bajor püspök.

Ennek az útnak a végét sem látja még ma senki tisztán. egyrészt nagyon kérdéses, hogy csatlakozik-e hozzá minden evangélikus tartományi egyház, másrészt pedig teljesen nyitott kérdés, hogy ebben az esetben mi történik a száz évnél régebben már valóban unionált egyházakkal. Csatlakozásukat ezen az alapon aligha lehet remélni.

Ha találgatni akarja az ember, hogy ugyan mi lesz a valószínű kibontakozási irány, akkor a következőket lehet mondani: valószínű, hogy egész Németországra kiterjedően külön szervezkedik meg az evangélikus egyház és külön a református egyház. Talán az unionáltak is ugyanúgy egybezárkóznak. Ezek a külön egyházak azután együttesen a metodistákkal, baptistákkal és még esetleg más kisebb felekezetekkel valami „egyházi szövetséget” létesítenek az egész országra kiterjedő érvényességgel. Hogy ez így valószínű, azt több ilyen irányban lehangzott nyilatkozattal lehetne alátámasztani

***

Zászkaliczky Tamás

Az egyházzene szerepe a rogériuszi templomban

Nagyvárának Rogerius mesterről — a tatárjárás 13. századi krónikás kanonokáról — elnevezett városrészében, egy felszámolásra került magyar egyházi temető helyén, a közelmúltban új, modern református templom épült a majdani gyülekezeti centrum középpontjában. (A Magyarországról gépkocsival érkező ezt a szocialista időkben épült lakótelepet éri először.)

A templom orgonájának szinte népmesébe illő története Finnországban kezdődött, a dzsesszfesztiválokról híres Pori városában. Az történt ugyanis, hogy a pori evangélikus gyülekezet teljesen újra akarta cserélni templomútnak az 1960-as években készült orgonáját. Meghirdették hát a régi orgona eladását. Bogányi Tibornak, aki gyakori vendégkarmestere a pori szimfonikusoknak és feleségének, Zászkaliczky Ágnes orgonaművésznek tudomására jutott a pori evangélikusok terve. Szerették volna, hogy Magyarországra kerüljön a kiváló hangszer. Mivel azonban az anyaországból nem, csak a nagyváradiak részéről mutatkozott érdeklődés, szívesen támogatták a pori orgona Váradra kerülését. Tókes László püspök is pártfogolta az ügyet. Megkezdődött hát a gyűjtés. Budapesten és másutt rendezett hangversenyek bevételéből és adományokból gyűlt össze az orgona szállításának és felállításának költsége. A pori gyülekezet pedig végül nagylelkűen csak jelképes összeget kért a hangszerért.

A rogériuszi templom — 4 manuálos, 50 regiszteres, mechanikus traktúrájú — orgonájának felavatására 2006. november 26-án került sor tinnepélyes keretek között.

Ezen az alkalmon hangzott el Zászkaliczky Tamás orgonaművésznek, Zászkaliczky Ágnes édesapjának alábbi előadása.

A szerkesztő

Püspök Úr! kedves gyülekezet! Kedves vendégeink!

Orgona került a rogéiuszi templomba.

Az orgona az egyik legrégebbi hangszer Európában. A Krisztus születése körüli századokban már ismert volt, így a hangszer 2000 esztendőn keresztüli történetét tudjuk figyelemmel kísérni. Tudjuk azt is, hogy a keresztyén templomokba viszonylag korán bekerül, a középkorra már liturgikus hangszerré válik, így elengedhetetlen része a templomi szertartásoknak.

Így volt ez a Kárpát-medencében is. Hangszer persze a régi időkből nem maradt fenn, de számos dokumentum bizonyítja, hogy errefelé már a 13. században ismert és használt hangszer volt az orgona. Két régi és közeli példát említve: a gyulafehérvári Batthyaneumban őrzik azt a Pozsonyban 1371-ben készült kódexet, amelynek egyik miniatúráján orgonán játszó férfit láthatunk. Ugyanebből a korból származik a székelgyházi Nagycsalombfalva templomának orgonáló angyalt ábrázoló freskója. Nem sorolom az adatokat, a lényeg az, hogy a reformáció után is a protestáns templomok tartozéka ez a hangszer, és ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy melyik felekezet mikor vezette be, és milyen módon, milyen gyakorisággal használta az orgonát. Az orgona hosszú idők óta betölti hangjával a református templomokat is.

De mi is az orgona? Hangszer, a legnagyobb hangszer. Nem is csak egy hangszer, hanem egy egész zenekar. Évszázadok óta a hangszerek királynőjének is nevezik. De nem egyszerűen csak egy hangszer, hanem egy művészi remek is. Nagyon örülök, hogy ez az orgona a gyülekezet szeme láttára épült föl. Sok mindenre taníthat ugyanis bennünket egy ilyen hangszer. Aki közben-közben közelebb jött, megfigyelhette nemcsak a nagyságát, szerkezetének bonyolultságát, sípjai sokaságát, hanem azt is, hogy a sok ezernyi kisebb-nagyobb alkatrész mindegyikének nélkülözhetetlen szerepe van. Eszébe jut az embernek Pál apostolnak a korinthusiakhoz írott első levele (12, 12-27), melyben az egyház működéséről ír: minden egyes tagra pótolhatatlanul szükség van. Bizony, sok-sok évszázad tapasztalata és tudása ötvöződik egy-egy ilyen hangszerben. Sok-sok orgonaépítő, orgonista és zeneszerző, építész és fizikus tudása, vágya és szorgalma mind-mind benne van ebben a rogéiuszi orgonában is.

De miért épülnek ezek a hangszerek? Mi a szerepük? Röviden: az egyházzene szolgálata, azaz az istentisztelet szolgálata. Mire való egyáltalán a keresztyén ember számára a zene? Luther Mártont idézem, aki 1530-ban így ír:

Szeretem a zenét, mert az:

1. „nem az emberek, hanem az Isten adománya;
2. mert a lelket megvidámítja;
3. mert elűzi az ördögöt;
4. mert ártatlan örömet (boldogságot) teremt. S eközben eltűnik harag, vágyakozás és önhittség. A teológia után a zenének adom az első helyet. Ez Dávid és az összes próféták példáján könnyen belátható, akik minden mondani-valójukat versekben és énekekben fejezték ki.”

Nem emberi csinálmány, hanem Isten adománya tehát, ajándékba kaptuk, hogy használjuk. De nem mindegy, hogyan.

Hogyan kell szolgálnia az orgonának, illetve az orgonistának az istentiszteletet? Egy német lelkész, Hector Mithobius írásából idézek, 1662-ből:

„Az orgonista nem azért ül ott, hogy a művészetét bemutassa. Hanem hogy művészetével Istent dicsérje, és szívhez szóló harmóniájával önmagát is, de főleg a gyülekezetet Isten előtti csendességre, bensőséges áhítatra, lélek szerinti gondolatokra és az Úr előtti örvendezésre juttassa, tehát, hogy a közösséget friss és vidám istentiszteletre serkentsen. Mert a jól megépített orgona által a templomi nyilvános istentisztelet különlegesen is felékesíttetik és kívánatossá tétetik. Hiszen az orgona, minden hangszerek királynője, méltó arra, hogy Isten fenségét a hívek gyülekezetében dicsérje és magasztalja. Ami által magának az istentiszteletnek a szépsége és rangja is öregbül.”

Elhez én tenném hozzá, hogy Isten dicsőségének szolgálatát silány eszközzel és silány módon nem végezhetjük. Istennek mindig a legtöbbet kell nyújtanunk. Ez vonatkozik a templomban, az istentiszteleten elhangzó énekekre és orgonaszóra is. Ahogyan az úrasztalán elhelyezett gyönyörűen hímzett, művészien kidolgozott terítőt nem helyettesítheti egy ócska, piaci textildarab, ugyanúgy például az építőművészet is a legmagasabb esztétikai igényvel tervezi meg és építi fel az Isten házát. Nem mindegy, hogy az úrvacsorai bort kehelyből vagy műanyagpohárból kapják-e a hívek, az egyház zenéjére ugyanúgy érvényes a csak jót és jól szándéka. Az egyházzene jó eszköze, a kitűnő orgona fölépült ebben a templomban. A kérdés, mit kezdünk vele, mik a szándékaink.

Azt szeretnénk, hogy az orgonaszó méltó helyet kapjon az istentiszteleten is. Ugyanakkor szeretnénk közkinccsé tenni azt a csodálatos örökséget, amit eleink — régebbi és újabb korok egyházzeneszei — ránk hagytak örökül, azokat az egyházzenei alkotásokat megszólaltatni, amelyek nem hangozhatnak föl az istentiszteleten, de éppúgy az evangélium üzenetét hordozzák. Ennek érdekében hangzik fel ebben a templomban néhány orgonahangverseny ma estével kezdődően. Igazából nem is nevezném hangversenynek, inkább egyházzenei áhítatnak, hiszen ezeken az alkalmakon megszólal Isten ígéje, együtt imádkozik a gyülekezet, és a zene nyelvén keresztül is hangzik a Szentírás tanítása. Aki eljön ezekre az alkalmakra, éppúgy otthon érzi magát ebben a templomban, mint ahogyan otthon érzi magát az istentiszteleten is. Aki eljön ezekre az alkalmakra, tapasztalni fogja, hogy itt nem hangverseny-publikumot talál: az egyházzenei nincs szüksége közönségre, a *musica sacra*, azaz a **szent zene közösséget teremt**. Ahogyan ennek az orgonának több ezernyi sípja között nincs két egyforma, mégis hangjuk szép harmóniában olvad össze, ugyanúgy az egyházzenei áhítatok résztvevői — tartozzanak bár különböző felekezetekhez — egy szívvel és egy lélekkel dicsérik az Urat.

Kálmáncsehi Sánta Márton, Debrecen első református püspöke, a 33. zoltár két sorát a következőképpen fordította — ahogyan azt Huszár Gál 1560-ban megjelent énekeskönyvében találjuk —:

„Énekeljete az Úrnak új éneket,
indítsátok az orgonát nagy zengéssel.”

Fogadjuk meg a 33. zoltár biztatását, és Kálmáncsehi megfogalmazása szerint:
Indítsuk az orgonát! Úgy legyen!

***

Nagy idők tanúja

Hosszú beszélgetés egy ma már nem „élő” leánygimnáziumról az iskola még élő, a 90. életévében járó tanárával:
dr. Martos Józsefné Sztrokay Piroskával

Tudod, mosolyognom kell, ha arra gondolok, hogy már két ízben háritottam el mereven az ún. interjú-adást. A harmadik esetben aztán kötélnek álltam, mert kedves, egykori tanítványom férje keresett meg ilyen céllal. Így övele régi iskolámról hosszasan beszélgettünk, ami később kurtított formában meg is jelent az Evangélikus Élet 2001. nov. 18-i számában. A képlet most, ebben az esetben is lényegében ugyanaz: te szólítottál fel beszélgetésre. Te, akivel néhány éve már sok munkanapot töltöttünk együtt az Evangélikus Országos Levéltárban. Te, mint munkatárs, én mint kutató. Ráadásul még hálás is vagyok neked. Nemcsak azért, mert szeretett, volt iskolám dokumentum-anyagának rendezését vállaltad, hanem azért is, mert ezt nagy rokonszenvvel végzed. Mintha valamilyen formában félig-meddig közénk tartoztál volna. Úgy tapasztalom, hogy az én szívügyem egy kicsit a te szívügyed is. Pl. az iskolamúzeum részére anyaggyűjtés, annak gondozása, most pedig nem is olyan régen Glock Klára, kedves tanártársam emlékének szervezése stb.

Egy szó mint száz... Mindezeknek tudatában hogyan utasíthatnám vissza én most a nyilvános beszélgetést? Bár gondban vagyok, mert te a dokumentumok ismeretében, meg a velem való régebbi emlékezők alapján talán semmi újat nem is találsz mondandómban. Gondolkoztam is ezen. Végül úgy döntöttem: én majd „mondom, mondom a magamét”, te pedig majd megítéled, mit tartasz említeni valónak.

Szerintem sokakat érdekel a volt leánygimnázium múltja, és az Evangélikus Életben sem olvashatta mindenki a róla szóló riportot. Így hát kérlek, először is beszélj magadról... Hogy kerüültél az iskolába?

Magamról, rólam nagy vonalakban, ami nagyjából az Evangélikus Életben olvasható: Győrben jártam gimnáziumba. Mint érdekesség: konfirmáló lelkészem Túróczy Zoltán, a későbbi püspök, hitoktatóm pedig a később szintén püspökké avatott Szabó József volt. Magyar-latin szakos tanári diplomámat a budapesti egyetem bölcsészkarán szereztem, ami után két évig voltam kollégiumi nevelőtanár. Éppen akkor (1941 nyarán), amikor a szerződésemmel ott lejárt, hallottam meg, hogy a Budapesti (Deák téri) Evangélikus Leánygimnáziumban tanári állás üresedik. Jelentkeztem dr. Bánkúty Dezső igazgatónál. Bemutatkozásomkor előljáróban jeleztem, hogy oklevelem a legkevésbé nevezhető jelesnek. Az ő megjegyzése valahogy így: „no, majd meglátjuk” volt. Ezután rögtön azt kérdezte, vállalnák-e 2 heti felügyeletet az iskola nyári üdültetésében? Erre, természetesen „igen” volt örömteli válaszom. Mint később megtudtam, ez a két hét amolyan nevelő-alkalmassági vizsgaidő volt. (Jellemző, hogy – ha egyáltalán rangsorolni lehetne – milyen súllyal esett latba a tanár-tanítvány kapcsolat milyensége.)

Alho gy téged ismerlek, ez a vállalás nem okozott neked nehézséget.

Nem. Nekem már maga a gondolat is megtetszett. A gyakorlat csak erősítette ezt. Bizonyíték erre az, hogy a későbbiekben is, minden évben 2-4 hetet ott töltöttem a LAJOS-LAK-ban tanítványaink társaságában. Itt már egy-két későbbi tanártársammal és sok-sok növendékünkkel ismerkedhettem meg. Velük – úgy éreztem – „első látásra” kölcsönös rokonszenv alakult ki. Nagyon tetszett az, hogy más iskolákkal ellentétben, itt tanárnő, tanárúrnő helyett „néni” volt a megszólítás. Ez volt oka annak is, hogy iskolánkban bizonyos családias hangulat uralkodott.

Milyen volt a szervezése ennek a nyaralásnak és hogyan teltek a napok?

Vezetője dr. Steinert Katalin kémia tanárunk volt, akinek nem kis bűvészkedése kellett ahhoz, hogy az egészséges étkeztetés feladatát jól megoldja, mert bizony sok jó étvágyú, éhes szájról kellett gondoskodnia. (Hogy hányról, azt elképzelheted annak az ebédlői fényképnek az alapján, ami az 1940/41-es Évkönyvben látható.) A mindenkori két felügyelőtanár munkáját igazgatónk felesége – aki szintén diplomás tanár volt – anyahelyettesként segítette nagy szeretettel és türelemmel.

A nap tornával kezdődött. Ez nem örvendett teljes közkedveltségnek. Néhányan inkább szunyókáltak még egy kicsit, vagy inkább lustálkodásnak mondhatom. Én ilyenkor a középiskolás koromtól fogva megszokott „svéd és dán bemelegítő” reggeli gyakorlatokat vezényeltem az édesapámtól örökölt „ritmus-csettegetővel”. (Ezt a kis eszközt később Hauzer Henriette testnevelő tanártársamnak ajándékoztam.) Reggelizésnél persze már teljes volt a létszám. A legfőbb szórakozások voltak: fürdőzés a Balatonban (Fonyód-Bélatelepen voltunk), kerékpározás, séta, eleinte teniszezés is. Legkedveltebb a pingpongozás volt. Itt sokszor csak sorszám alapján lehetett „labdába ütni”. Ezekon felül még sok más társasjátékot is kitaláltak lányaink. Nevelési szempontból legértékesebbnek a fürdőzést és a kerékpározást tartom, mert ezek az egymásra figyelmet, az egymás iránt érzett felelősség gyakorlását követelték meg. A kerékpározás menetrendje: gyülekezés a konyha előtt. Felállás: a vezérgépen Juci néni, sereghajtó: Piroska néni. Szigorú libasor! Irány a balatonlellei cukrászda. Indulás!... Hatalmas fagyaltozás után haza. A vezényszavak ugyanazok. Létszámolvasás. Indulás!

Fürdés (délelőtt vagy délután) hegymászással egybekötve. Erdei szerpentin úton le a Balatonra. A vízben egymásra figyelni! Fürdés és névsorolvasás után haza ugyanezen az úton fel. Ebéd. A délután fürdőzőket az ebédlőben, előre kiosztott kakaóval-teli csészék várták. Az éhes csapat fürgébb lábú tagjai, előbb érkezvén a kakaós csészékhez, bízva abban, hogy Katinka néni majd úgys pótolja a hiányzó kakaót, 2-3 üres csészét hagyva maguk után, távoztak a „helyszín”-ről.

Úgy tapasztalom, hogy a fonyódi napokra – velem együtt – máig is szívesen emlékeznek az üdülésen részt vett hajdani tanulóink. Kár, hogy a háború után már csak rövid ideig és nem is a LAJOS-LAK-ban lehetett megismételni ezeket a vidám iskolai nyaralásokat...

Úgy tudom, a szüniidő végeztével, szeptemberben már óraadó tanár lettél.

Igen. Úgy látszik, a fonyódi szereplésem alapján megfelelő osztályzatot kaptam a „neveléstani vizsgán”, mert a már megismert tanárokkal és tanulókkal ismerős-ként köszönthettük egymást szeptemberben. Ekkor léphettem be az iskola egy-

séges szemléletű, nagy tudású, elhivatott nevelőinek közösségébe. Jól jellemezte iskolámat egyik egyetemi tanár, egykori növendékünk: „Iskolánk erkölcsi hármastem, beilleszkedésem sima folyamat volt. Boldogan tapasztaltam, hogy az eddig még ismeretlen tanárok szeretettel fogadtak. Ennek jeléül, noha majd mindegyikénél jóval fiatalabb voltam, kaptam tőlük engedélyt arra, hogy csak nevükön és tegezve szólíthassam őket. Ezzel egy időben tudomásul vettem: én Piroska leszek, mert a Piri név már „foglalt” (Jablonowsky Piroska).

Mindjárt feltűnt nekem, hogy a 24 tagú tantestületben csupán csak hatan vannak férjezettek. Rövidesen megtudtam ennek okát: a tanároknak kinevezésükkor alá kellett írniuk egy nyilatkozatot, mely szerint, amennyiben férjhez mennek, le fognak mondani állásukról. Az iskolafenntartó hatóság – gondolom – ezzel azt remélte, hogy a megválasztott tanár maradéktalanul csak az iskolának szenteli életét. Az iskolában töltött 11 évem alatt ennek beigazolódását valóban tapasztaltam is egyik-másik tanártársam esetében. Családi elfoglaltságuk nem lévén, minden idejüket, energiájukat, teljes szívvel tanítványaik tudásának gyarapítására, nevelésükre áldozták. Hogy a házasságkötés tilalmát mikor oldották fel, azt te bizonyára meg tudnád mondani a dokumentumok alapján. Én csak annyit tudok, hogy hazánk megcsonkítása után, az elszakított területek evangélikus iskoláiból több férjezett tanár került iskolánkba. Ez egyenlőtlenség volt. A tilalmat feloldották, annyival inkább is, mert sem a kőszegi, sem a nyíregyházi evangélikus leánygimnáziumban nem volt ilyen megkötöttség. Az én időmben már a leendő férj református is lehetett. A II. világháború után pedig katolikus férfival kötött házasság is engedély alapján történt. Engedély alapján – mondom –, mert házasságkötéshez minden esetben engedélyt kellett kérni.

A te engedélykérő leveled meg is van a levéltárban. A püspök engedélyezte házasságodat.

Visszatérve az első időkre... Ekkor tudtam meg azt is, hogy az iskola csak 1933 óta gimnázium. Az 1883-ban létesült polgári leányiskola 1920-ban 3 éves továbbképzővel, ún. líceummal bővült, majd 1927/28-ban miniszteri engedély alapján az ország első és egyetlen leánykollégiumává alakult, ami akkor 8 osztályos volt, és érettségije jogosított főiskolai felvételre. Az 1933-ban gimnáziummá szerveződött leányiskola érettségije aztán már egyetemi felvételt is lehetővé tett.

Ezek a változások csak szervezeti átalakulást jelentettek, a tartalom, a tanítói-nevelői cél ugyanaz maradt: lelkiekben gazdag, művelt, hazáját szerető leányifjúság nevelése. A töretlen folytonosságot biztosította az, hogy a tantestület tagjai javarészt már hosszú évek óta itt gyakorolták hivatásukat, s az általuk kialakított szellemi iránynak a később odakerült tanárok is elkötelezett híveivé váltak. A természet törvénye következtében időnként újult, fiatalodott a tanári kar, és az új tanárok mindig tisztelettel és szeretettel vették át a stafétabotot. Itt említem meg, hogy a háború után már négy frissdiplomás tanárunk is volt. Közülük három, iskoláknak volt diákja, tehát ismerősként jöttek vissza az alma materbe. Ez a viszony természetessé tette, hogy ők már nem kapták meg a tegezés kiváltságát, csak velem tegeződhettek. Érdekesnek látszott a nemrég még tanulótlárs, ma már tanár esete. Jellemző növendékeink szellemiségére, hogy tisztán látták a helyzetet, soha nem tapasztaltunk tiszteletlenséget az újakkal szemben. Kérdezhetné valaki: no, és a

legfiatalabb – aki ráadásul igazgatónk lánya volt –, ő mint tanár, milyen fogadtatásban részesült. Válasz: kedvezőben. Bánkúty Juditot ugyanis közvetlensége miatt már növendék korában ismerte az egész tanulóifjúság, a tiszteletet pedig akkor szerezte meg, amikor az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen helyezést ért el. A tanárok pedig hálásak voltak neki azért, mert 1944/45-ben miniszteri engedéllyel, mint szakvizsgázott tanárjelölt segítette a tanár-hiányt enyhíteni.

A régi tanárokról tudnál-e valami érdekeset mondani?

Egy nagyon-nagyon régiről, akivel csak egyszer találkoztam, utolsó évei valamelyikében. Róla olyasmit tudtam meg, amit egyedülállónak tartok. Ő volt a művészettörténet tanítás úttörője: **dr. Láng Margit**. 1897-ben, a magyarországi egyetemek első nőhallgatójaként iratkozott be a budapesti egyetem Bölcsészettudományi Karának klasszika-filológiai szakára, és ott doktorált is. 1900-ban az ország első leánygimnáziumába, a Veres Pálné Leánygimnáziumba hívták meg, és tanított ott az iskola egyetlen nőtanáraként 1920-ig. 1920-tól kezdve már, az akkor megnyílt Evangélikus Leánynevelő Intézetben, (Líceumban) tanított az országban elsőként művészettörténetet, még hozzá vetített képek segítségével. Ennek köszönhetően nálunk más tantárgyak tanításánál is használhattak vetítettképes szemléltetést. Akkor, amikor pl. a Földrajzi Társaság ezt még csak mint kívánatos vívmányt ajánlotta az oktatásban. Említhetem az irodalom tanításánál Dante: Divina Commedia színes diaprojektívjait, melyeknek jó része ma is megvan az iskolamúzeum anyagában.

Dr. Láng Margit számos archeológiai kutatásban vett részt (Róma, Athén, Konstantinápoly, Egyiptom). Főleg a női ruházati stílusokat vizsgálta. Kutatásainak eredményei német nyelven jelentek meg szakkönyvekben. Azonban nagy szakmai elismertsége ellenére sem kapott egyetemi katedrát - állítólag női mivolta miatt. Róla nagyon szép megemlékezést olvashatunk az egykori tanítvány, későbbi tanártárs dr. Dömötörné Nötel Elza tollából az iskola 1937/38-as Évkönyvében.

A másik, szerintem nagyon is említésre méltó tanár, akinek már tanártársa is lehettem: **Kozma Gabriella**. Neve azért vált széles körben ismertté, mert 1922-től kezdve évtizedeken át BRAILLE-írással készített vakok számára bibliai történeteket. (Itt jegyzem meg, hogy tanáraink majd mindegyikének volt iskolán kívüli irodalmi munkássága is.)

Igazgatónkat, **dr. Bánkúty Dezsőt** sem hagyhatom ki. Hazánk híres filozófusának, Böhm Károlynak volt a fia, de ami a legfontosabb: fáradhatatlan munkálkodása következtében neve elválaszthatatlanul forrt össze az iskola gimnáziummá fejlődésének folyamatával.

Ezért van fényképe központi helyen az iskolamúzeum tárlójában. És ő az, akihez állás-kérés ügyben bementél az iskolába.

Igen. Szeptemberben is ő fogadott és mutatott be a tanári szobában mint leendő óraadó tanárt. Ugyanekkor mondta el röviden az iskola történetét. (Az iskola 50 éves (1883-1933) története címen egy 40 oldalas füzete jelent meg nyomtatásban.) Tőle tudtam meg a II. emeleti kerengő falán látható Emléktábla történetét is, amely egyúttal első felemelő élményem tárgya is lett október 6-án, és aminek történetét megismerve újra és újra őszintén sajnálom, hogy ennek a gyönyörű élménynek 1937-ben nem lehettem én is részese.

Ugye, ez az oka annak, hogy 2003-ra az Evangélikus Országos Levéltárban megtalált dokumentumok alapján összeállítottad és nyomtatásban sikerült kiadnod a „KUFSTEINI EMLÉKTÁBLÁNK” -at?

Igen, mert miután az Evangélikus Leánygimnázium Alapítvány segítségével sikerült a hazánk történelme iránt érdeklődő honfitársaim számára megismerhetővé tennem a – szerintem magyar örökségnek számító – Kufsteinben felállított Emléktáblánk történetét, most úgy érzem, ezzel egy kicsit én is részese lehettem a kufsteini várfogságban sínylődő, szabadságunkért küzdő elődeink előtt fejet hajtó iskolai küldöttségnek. És ezért olyan nagy most az elkeseredésem, hallván mi történt Kufsteinben a mi Táblánkkal. Úgy látszik a 24. órában ismertettem a Tábla történetét, de az is lehet, hogy lassacskán már a 24. órán is túljutottunk. Az történt ugyanis, hogy az elmúlt évben barátaim, ismerőseim felkeresvén Kufsteinben Emléktáblánkat, döbbenet tapasztalták, hogy eléje a legutóbbi felújítási munkák után egy plexifal állítottak, ami teljesen eltakarja azt. Mivel szinte nem akartam hinni a fülemnek, megkértem a Kufsteinbe készülődő, iskolánk régi kedves tanítványát, Bencze Imréné Ruttkay Miklián Ágnes-t, készítsen a helyszínen fényképfelvételt. A fénykép bizonyítja a hallottak valóságát. Ekkor egy ismerősünk közvetítésével levelezésbe kezdtünk a kufsteini vármúzeum igazgatójával. Ennek a többszöri levélváltásnak eredménye, az osztrákok szerint jó megoldás: a munkálatokat végző TOP CITY, KUFSTEIN Gmb.H majd olyan helyre fogja táblánkat áthelyezni, ahol a plexifal nem takarja el, és a magyarok jól olvashatják a táblán levő neveket. Vagyis, nem az utólag elhelyezett plexitáblát viszik más helyre, hanem a mi 67 évvel ezelőtt, egyheti munkával falba épített és ünnepélyes keretek között felavatott 6,5 mázsás vörösmárvány Emléktáblánkat távolítják el eredeti helyéről. Hova? És azután hova? Végül hol köt ki? Azt hiszem, a plexitábla felállítását engedélyezők nem érezték, hogy a magyar Emléktábla felállítóinak és utódainak mit jelent ez a tábla. Persze, hogyan is érezhetnék, ha mi magyarok sem becsültük, becsüljük még ma sem. Pedig már csak azért is büszkék lehetnénk rá, mert noha ott, abban a várbörtönben más nemzeteknek szabadságszerető és az elnyomó politika ellen harcoló szabadsághős fiai is szenvedtek súlyos fogságot, akkor, 1937-ben még csak a magyarok, a Budapesti Evangélikus Leánygimnázium tanárai és tanulóifjúsága rótták le kegyeletét a nemzet szabadságáért harcoló elődeik előtt.

A maholnap 35 évvel ezelőtt elkezdett munkám szélmalomharc lenne? Vagy mégsem?

Pár évvel ezelőtt iskolánk régi, kedves tanítványával, Bakay Marikával, nagy fába vágtuk a fejszénket. Az ő ötlete alapján elindítottunk Magyar Örökség-díj jelölésére állampolgári javaslatot a két, szerintünk erre érdemes tanárnak: Jeszenszky Ilonának és dr. Zelenka Margitnak. (Egyébként Bakay Marikának mindketten osztályfőnökei voltak: I-IV. és V-VIII. osztályban.) A szép kezdeményezés azonban félúton megtorpant. Most ismét neki rugaszkodunk. Javaslatunkat támogatja D. Szebik Imre, a magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke és sok egykori tanuló. És várunk! Remélve, hogy néhai tanártársaim méltónak ítéltetnek e szép, megtisztelő kitüntetésre.

Én is remélem!

Egyébként nemcsak az Emléktábla miatt érzek irántuk nagy tiszteletet, hanem a SZEMBE (Szép Magyarsággal Beszélők Egyesülete) megalapításáért is. Na, látod ez az a terület, ahol bizvást remélem, hogy nevüket méltó helyen megörökíthetem. Hogyan? Négy évvel ezelőtt megígértem a Kazinczy Ferenc Társaságnak, hogy a Magyar Nyelv Háza részére megírom a SZEMBE történetét. Közbejött betegségem miatt azonban csak most jutottam el a végső simításokig. Lassan, mert megromlott látásom miatt, amit te is tudsz, nem tudok már számítógépen szöveget szerkeszteni. Unokahúgom segítségére szorulok. Az anyag Paks és Budapest között ingázik. Még nem adtam fel a reményt... Előbb-utóbb csak célba ér, ha még megérhetem...

Ez az egyesület, amit olyan különlegesnek tartasz, mert magyar szakos vagy?

Igen. A SZEMBE is ennek a két tanárnak szellemi alkotása. A neve is mutatja célját: védeni, ápolni szép anyanyelvünket, megtisztítani a betolakodó idegen szavaktól, rámutatni a magyar megfelelőjére, figyelmeztetni a helytelen szórendre és a magyartalan hangsúlyozásra. Ez az egyesület 1922-ben alakult meg az ország első, egyetlen középiskolai nyelvapoló egyesületeként, és törekvésével 9 évvel előzte meg az Akadémián alakult nyelvtisztító társaságot. Ez megint csodálattal töltött el. Nagyon közel áll szívemhez. Édesapám is magyar szakos tanár volt, és élete végéig tiltakozott a „pesti aszfalt-nyelv” ellen. Tanulóink szép magyaros beszédét, szabatos fogalmazását mindig külön megdicsérték iskolánk látogatói, érettségi elnökeink. Néhány szép sikert elért volt növendékünk nyilatkozatában hallottam, hogy életük folyamán sokszor dicsérték magyaros beszédüket. Hát ezért!

De az iskolában más egyesület is volt.

Jó, hogy figyelmeztetsz, különben ki tudja, meddig folytattam mondókámat az Emléktábláról és a SZEMBÉ-ről. Igen. Több is volt, de erről már csak röviden. Elsőként említem az Ifjúsági Gyámintézetet. Ez szervezte meg a második felemelő iskolai élményemet, a karácsonyi szeretetvendégséget. Már az 1920-as évek elejétől hagyományá vált az egyház által nyilván tartott szegény családok gyermekeinek karácsonyi megvendéglése. Ekkor a díszteremben felállított asztalok mellé ültettük le, szüleikkel együtt, meghívott kis vendégeinket, és kedves kis műsor keretében kínáltuk meg őket kakaóval, kaláccsal. Végül játékkal, élelmiszerral, ruhaneművel telt csomagokat osztottunk ki közöttük. Ahogyan más helyen írtam: és látva a ragyogó arcocskákat, bizony boldogok voltunk mi tanárok és növendékek is, hogy – ha csak röpke órákra is – örömet szerezhettünk e mostoha sorsú emberpalántáknak.

Erről is láttam képet az egyik évkönyvben.

Évente 200, 250, sőt 300 is volt a megvendégelték száma. Sajnos, ezeknek a szép megvendégléseknek is vége szakadt 1944-ben.

És honnan volt erre pénz?

Annak előteremtéséhez a többi egyesület is hozzájárult, mert jöllehet mind-egyiknek megvolt a maga sajátos célkitűzése, ám tagdíjak, osztályteák (műsoros osztály-összejövetelek) bevételeiből mindig futotta jótékonykodásra is.

Ennek az 1883-as gyökerű **Ifjúsági Gyámintézetnek** célja a vallásos érzés, vallásos műveltség és az áldozatkészség kifejlesztése volt. Ehhez hasonló célja volt a **Bajtársnak** is. Mint a neve is mutatja: tanuló társak segítése, adott esetben még továbbtanulásukban is.

Önképzőkör. Célja, mint más iskolákban, az egyéni képességek kibontakoztatása. Nálunk többlet, hogy az 1930/31-es tanévben Károlyi Gáspár Két könyv c. írását adta ki, majd 1939/40-ben ugyanezt a Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozat 5. számaként, szebb külsőben. (Erről rövid cikkecske van az Evangélikus Élet 2004. jan. 11-i számában.)

Cserkészlet. Zászlajának szalagján: „A törvény betöltése a szeretet.” Többletként: a családi életre való nevelés, vándor-csecsemőkelengye összeállítása, elsősegélynyújtás tanulása stb.

Sportkör. Célja: a tehetség és a küzdőszellem kifejlesztése. Tagjai többször szereztek I., II., III. díjat.

Diákkaptár. Cél: a munkával való pénz szerzésére és takarékosagra nevelés.

Volt Növendékek Egyesülete. Célja: folyamatos kapcsolattartás az iskola tanáraival és növendékeivel, az iskola ügyeivel való törődés. Mai utódja a Deák Téri Evangélikus Gimnáziumot támogató „Evangélikus Leánygimnázium Alapítvány”.

Az iskola egyesületeiről te 1966-ban készítettél egy ismertetést. Akit ez a téma érdekel, megtalálhatja az iskolamúzeum anyagában.

Tulajdonképpen ide tartozik még az is, hogy az iskola szellemétől a szórakozás sem volt idegen. 1935-ben a szülők kívánságára és a felettes hatóságok jóváhagyásával a farsori fiúgimnázium diákjaival közös tánctanfolyam indult iskolánk épületében. A felügyeletet a két iskola tanárai látták el. A háború előtti időkben farsangi bálók is voltak. Az utolsót 1943 farsangján tartottuk, és ekkor a bevétel nagyobb részét a honvéd-családok támogatására adtuk.

Egyszer olyasmit is említettél, hogy ének- és zenekar is volt.

Volt, de erről én is csak olvastam, tekintettel arra, hogy zenével foglalkozó tanárunkkal, Kapi-Králik Jenővel jószerivel éppen csak megismerkedtem. Amikor azonban munkámmal kapcsolatban 1966-tól rendszeresen jártam be az Evangélikus Országos Levéltárba, böngészve ott az Évkönyveket, sok, számomra érdekességet olvastam. Ilyen volt a „zenekar” - eset is. Ezeket annak idején feljegyeztem, és most, amikor szóba került beszélgetésünk, magammal hoztam. Ezért tudok egy-két dolgot évszám szerint is említeni. 1934/35-ben nálunk alakult az egyetlen leányiskolai kiségyüttes, ebből fejlődött ki később a 13 tagú kamarazenei együttes.

Feljegyzéseimben szerepel még: az 1920-as évek elejétől figyelemmel kísérték a tanulók testi fejlődését is. Osztályonként volt súly- és magasságmérés. A himlő és skarlát oltást pedig az iskolaorvos végezte. Vagy: már 1921/22-ben bevezették az osztályfőnöki órákat. Vagy: 1923/24-ben a jövő évi tandíjat mázsa-búza áraban alapították meg. (Az I. világháború gazdasági körülményei miatt.) Vagy, ami nekem nagyon tetszett: mivel 1920-ban a Líceum olyan lányok számára nyílt meg, akik általános műveltséget, nyelvtanulást, a mindennapi életben is hasznos ismereteket óhajtottak elsajátítani, ezért ennek megfelelően állították össze a tantárgyakat.

Tehát a szokásos tantárgyak mellett nyelvek, gyorsírás, művészettörténet, jog- és nemzetgazdaság, világirodalom, filozófia is volt. Vagy: 1940/41-ben ingyenes finn nyelvtanítás indult 20 növendékkel Zongor Endre evangélikus lelkész vezetésével. Eredménye: egyik cserkészlányunk, Bede Piroska finn nyelven köszöntötte 1942-ben, a Vigadóban rendezett ünnepségen Fanny Luukkonen generális asszonyt, a finn Lotta Svärd elnöknőjét. Vagy: iskolánk növendéke volt Reményik Sándor két unokahúga, és róla egyikük szép megemlékezést is írt.

És a kirándulások... Azt nem tudom, hogy más iskolában akkoriban milyen gyakoriak voltak a kirándulások, de nálunk már ősszel voltak egynapos ún. séták (irodalom, földrajz, történelem, művészettörténet stb.) kiállítások, tárlatok látogatása. A tanév vége felé, de néha már ősszel is többnapos kirándulásokat szerveztek. 1931/32-ben a Bükkben 11 napos sí- tanfolyam indult, ugyanebben az évben pedig 9 napos Bécs, München, Augsburg, Salzburg útvonalon. Tulajdonképpen az 1937-es kufsteini táblaállítás is egy hétnapos tanulmányi kirándulás része volt. Többnapos utak a felszabadult országrészekbe indultak: a Felvidékre pl. első budapesti diákokként jártak iskolánk tanulói. Sőt úgy emlékszem réges-régen, valamikor Olaszországba is ment tőlünk kirándulócsoporthoz. Egyszóval, pezsgett az élet. Tudod, olvasva a sok-sok tanulmányútról, már kacérkodtam a gondolattal, hogy ezeket is összeírom egyszer. Érdemes lenne!

Olyan sok szépet, érdekeset mondtál el a régi iskola életéből és több ma már nagymama egykori tanítványt hallottam szintén szeretettel beszélni az ott töltött évekről. Úgy tűnik, tanár és tanítvány kapcsolata ideális volt.

No, ezt úgy sommásan nem mondhatom, különösen azért nem, mert hallottam már döbbenetesen igazságtalan, főleg hálátlan nyilatkozatot is. Lelke rajta! Csodálkozni persze nem lehet, mert az életet adó búzával együtt növekedik a mérgező konkoly is. De hát tudod ilyenkor többen vagyunk szomorúak! Ezen felül lehetnek – és talán nem is kevesen —, akik sehogyan sem érezték otthon magukat az iskola légkörében ezért, azért, amazért. És mivel minden volt tanulónkat egytől egyig nem kérdezhetjük meg erre vonatkozóan, nem tudhatjuk hányan vannak ilyenek. A sok-sok száz között bizonyára vannak jó néhányan. Mindig voltak, vannak és lesznek olyanok, akik személyiségük, neveltetésük eredményeképpen sehol sem fogják otthon érezni magukat. A lényeg az, amit mi tanárok megéltünk. Mert igenis, mi éreztük növendékeink szeretetét, ragaszkodását. Órák végeztével megszo-kott látvány volt az osztályból tanítványai gyűrűjében kilépő tanár. Mint kotlós, a kiscsibéivel. Kedves emlékként őrzöm ma is a rám jellemzőnek tartott kis agyag-együtttest: tyúkanyót a 7 kiscsibéivel. Tréfás ajándékkul kaptam egyszer tanítványaimtól. Bizonyíték ez arra is, hogy iskolánkban élt a tanítvány-tanár közvetlenség és arra is, hogy növendékeinkből nem hiányzott a kedves humor sem.

Az óra utáni beszélgetések témája sokszor igen komoly lelki probléma volt. Adott esetben, édesanya híján kialakult tanár-tanítvány kapcsolat kapaszkodót nyújtott a serdülőkorú kislánynak. A bizalommal egy tanártársam sem élt vissza. Ennek volt köszönhető, hogy a diákkori kapcsolat idővel bensőséges barátsággá érlelődött. Nekem is vannak, voltak ilyen növendékeim. Sajnos, - közülük kettőt – tavaly elveszítettem.

Most jut eszembe! Ezt még el kell mondanom annak érzékeltetésére, hogy milyen fontosnak tartottam a szemléltetés. Mindjárt az első évben történt. Zelenka Margó tanártársam magával vitt egyik magyarórájára. A magyar magánhangzók-ról volt szó, arról, hogy a magyarban három „e” hangunk van, de a zárt é hangot lassacskán már csak a tájnyelvben ejtik. Kapóra jöttem, mivel én erősen érezhető dunántúli kiejtéssel beszélek, alkalmas voltam ennek érzékeltetésére. Mondatom volt: *Szívesen elménnék sétálni.* Így utólag is hiszem, hogy a tanulók előtt világos volt, miről van szó.

Köszönöm neked az elmondottakat. Egy kérdésre azonban még szeretnék választ kapni. Miért tiltakozol olyan hevesen, amikor valaki a leánygimnázium „államosításáról” beszél?

Azért, mert ez így nem felel meg a valóságnak. Ez csak az iskola alsó négy osztályára igaz. Azt elvették, és tovább működtették, mint állami általános iskolát. Tehát államosították. Ha a felső négy osztályt államosították volna, akkor az tovább élt volna, mint állami, tehát államosított gimnázium. Azt hiszem, ez elég világos. De nem ez történt. A Budapesti Evangélikus Leánygimnáziumot egyszerűen megszüntették, sőt megsemmisítették. Azzal, hogy gazdag szertárányát – finoman szólva – széthordták. Nem mondom, hogy „kő kövön nem maradt”, de jószereivel csak az maradt. A tanárokat szétszórták, ami egyébként abban az időben természetes volt. És mindez egyházi felajánlás eredménye. Hogy ez milyen szerződés alapján, azt te - ha ugyan maradtak erre vonatkozóan „őszinte” dokumentumok - bizonyára olvastad.

Igen. A dokumentumokból tudom a hivatalos eljárást, de azt szeretném tudni, hogy ti, például te, mint az események egyik szenvedő alanya, hogyan élted ezt meg?

Tragikusan. Mint akit letaglóztak. Gondold csak el ...! Valamelyest ugyan már megérintett bennünket az elveszthetőség szele, de abban a hiszemben voltunk, (legalábbis jó néhányan), hogy a vihar már elmúlt. Mi volt az előszél?! Pontos időre már nem emlékszem – és még szintén élő tanártársam sem, hogy mikor – csendesnapra hívtak össze bennünket, a fasoriakat is, az Üllői út 24-be. Itt először a „bűnbánat” jegyében Sidrák, Misák és Abednégó (Dániel 3,12-30) történetét taglalta Groó Gyula. Majd Dezséry László, akkori püspök ecsetelte az evangélikus iskolák nehéz anyagi helyzetét, az iskoláknak állami kézbe adását javasolva. Ígérte, hogy ebben az esetben természetesen az állam átvenné és elhelyezné a tanárokat. Kérdezte, hogy mi mit szólunk ehhez, választ vár, mert jön a miniszter úr (Ortutay). Mit mondjon neki? Kérdésére a válasz „nem” volt. Ebédszünet után ismét ugyanaz volt a csendesnapi téma. Ekkor, úgy emlékszem, a felügyelő, Reök Iván ébresztgette lelkiismeretünket. Feltette a kérdést: hogyan tudjuk összeegyeztetni evangélikus lelkiismeretünkkel azt, hogy marxizmust tanítunk.

Miután mi, Deák tériek az ebédszünetben megtárgyaltuk egységes álláspontunkat, nevünkben dr. Veres Lászlóné, Ili válaszolt a rá jellemző derís nyugalommal. Szavainak lényege nekünk ezen a téren semmi aggódalmunk nincs, mert még a legszigorúbb állami iskolalátogatónk is hangsúlyozta, hogy hitünk dolgába nem szól bele az állam, csak azt várja el, hogy a tankönyvben leírt anyagot „leadjuk”. Ami pedig a mi lelkiismeretünket illeti, az éppen azért nyugodt, mert amíg a mi iskolánkban mi tanítunk, addig növendékeink nyugodt légkörben gyakorolhatják

hitüket, és tanulhatnak, nem érik őket zaklatások stb. No, akkor jött a „jóindulatú” figyelmeztetés: iskolánk kedvező feltételekhez kötött felajánlásának hiányában, államosítás esetén elveszíthetjük állásunkat. Ez, úgy látszik, gondolkodóba ejtette fasori tanártársainkat, mert már hajlottak volna a beleegyezésre. Ezt mi nagyon nehezményeztük. Később megtaláltuk a „felmentő” magyarázatot: mi csak önmagunkért vagyunk felelősek, férjezett tanártársainknak pedig adott esetben ott a segítő családi háttér, de a férfi tanároknak feleség és gyermekek jövőjéről kell gondoskodniuk.

Dezséry kedvező feleletre váró kérdése a levegőben maradt, a miniszteri megjelenés se történt meg, a „csendesnap” is véget ért. Reménykedtünk ...

Hiába! Mert jött 1952. június 25-e, a szóbeli érettségik utolsó napjának délutánja. Az utolsó tanuló elbocsátása után bennünket, érettségiztető tanárokat egyenesen betessékelték az igazgatói irodával szemben lévő tanterembe, ahol legnagyobb meglepetésünkre valamennyi tanártársunk, sőt a fasoriak is ránk vártak. Rövidesen megérkezett Dezséry, és „nemes egyszerűséggel” közölte: az iskolát felajánlottuk az államnak, mert ... Legyünk nyugodtak! Minden tanárt képzettségének megfelelő állásba fognak helyezni. Egyéni lépéseket senki ne kezdeményezzen! Majd az elhíresült mondat következett: „Én holnap Stockholmba utazom.” (Frissen érettségizett osztályunkkal csak a banketten közöltük a lesütött hírt.)

Mit szoltál elhez? Mit szoltak tanártársaid?

Gondolhatod, mit éreztünk. Rettenetes volt! Szétszéledtünk. A nyár folyamán egyenként behívtak „beszélgetésre” a Tanács Oktatási Osztályára és „lekádereztek” bennünket. (Ezt a helyzetet jól jellemzi dr. Györy Aranka Ellenszélben c. verseskönyvében.) Itt a beszélgetés után közölték velem, hogy állapotomra való tekintettel (gyermeket vártam) az elsők között helyeznek el. Meg is kaptam a „jóindulatú” határozatot: Soroksár-Péteribe általános iskolába helyeznek történelem-alkotmánytant tanítani. Ekkor a Budafoki úton laktam, eddig a gimnáziumban magyart és latint tanítottam.

Ez az elem vázolt jövő számomra vállalhatatlan volt. Kitámolyogtam Soroksár-Péteribe az Oktatási Osztályra, s kértem, engedjenek elmenni áthelyezéssel egy általam megjelölt Kutató Intézetbe. Az illetékes ezt megtagadta, ugyanis a pedagógus pályáról való távozás „barátságatlan” gesztusnak számított. Ekkor kijelenttem, hogy abban az esetben önként lépek ki, elveszítve ezzel a nyugdíj alapját képező eddigi éveimet. És ekkor lépett a szobába a Gondviselés, édesapámnak hálás, egykori tanítványa személyében. Ő vállalta értem a felelősséget. Az engedélyt megkaptam. Ezzel az én tanári pályám kettétört. De hát abban az időben nem én voltam az egyetlen „hajótörött”.

Mi történt a tanártársaiddal?

A többi humán szakos se járt különül. Budáról Újpestre, Mátyásföldre stb. jártak, és egyikük, másikuk méltatlan beosztásba került.

Hogyan alakult életed ezután?

Elvégezvén egy laboránsképző tanfolyamot a Kutató Intézetben önálló laboránsként dolgoztam, de egészségi állapotom egyre többször és hosszabb időre

INTERJÚ

---

kényszerített táppénzes állományba. Az orvosok nem nagyon tudtak segíteni. Véleményük: az iskola elvesztésével ért trauma, vegetatív idegrendszeri labilitás stb. 1958-ban munkaviszonyomat megszüntettem, s rendszeres „elismerési díj” fizetése alapján jogosultságomat megtartva, ma nyugdíjasként élek. Attól kezdve csak családomnak éltem. Még ebben a szeretetteljes légkörben is 25 év kellett ahhoz, hogy nagyjából „egyesbe jöjjek”. Az utolsó években Isten kegyelméből régi iskolám emlékeivel foglalkozom, míg tudok.

Mit üzen az iskola egykori tanára a mai tanároknak és diákoknak?

Csak Reményik Sándor intő-kérő sorait:

„Ne hagyjátok a templomot
A templomot s az iskolát!”

Köszönöm az elmondottakat. Isten áldja mindnyájunkat!

2004 nyarán.

*Lejegyezte:
Zomboryné B. Rozália, az iskola mai tanára*

***

Megkérdeztük két „láthatatlan” munkatársunkat

Cikkíróinkat minden számunk végén név szerint fel szoktuk sorolni (E számunk szerzői). A nem magyar nyelvű, külföldi szerzők esetében nemcsak a cikkíró, hanem — az írás végén — a fordítót is meg szoktuk nevezni. De sehol nem szerepel annak a két hűséges munkatársunknak a neve, akik hosszú évek óta gondoskodnak arról, hogy a Tartalmi összesítő minden számunk végén németül, illetőleg angolul olvasható legyen.

Most őket szeretnénk megszólaltatni, és egyúttal megismertetni olvasóinkkal.

A szerkesztő

*

Pröhle Henrikné, a német fordítás „gazdája”

A Keresztyén Igazság „független”, de ugyanakkor “evangélikus” folyóirat. Így talán nem meglepő, ha egyházi kötődése felől érdeklődöm. Örölnék annak is, ha egyúttal eddigi életútjáról is szólna.

Fél évvel Ferenc Jóska halála előtt, 1916-ban születtem Pozsonyban egy evangélikus ügyvéd-dinasztia tagjaként. Édesanyám is evangélikus, a kolozsvári - tordai gyülekezetből származott. A Pröhle családba 1948-ban kerültem be, bár Pröhle Henriket, szeretett lelkészünket, már gyermekkorom óta ismertem. Szívesen jártam a német nagytemplomba is őt hallgatni, annál is inkább, mert dédanyámtól örökölt fiókom is volt ott a második padban, ahol a vaskos német énekeskönyvet őrizték.

A Pröhle név többszörösen is jól ismert egyházunkban, Pröhle Henrik pozsonyi lelkész munkásságával kapcsolatban azonban — főleg a fiatalabb generáció — tájékozatlan. Kérem, hogy szóljon erről olvasóinknak.

Pröhle Henrik kőszegi evangélikus lelkészt 1905-ben egyhangúlag választották meg a közös presbitériummal és felügyelővel működő, 7000 német és 3000 magyar ajkú tagot számláló pozsonyi német–magyar evangélikus gyülekezetbe.

Szelíd természetével és krisztusi szeretetet sugárzó lényével hamar beopta magát a gyülekezet szívébe. A német–magyar evangélikus elemi iskola iskolaszéki elnöke és vizsgabiztos volt. Havonta egyszer prédikált a magyar kistemplomban. Négy lelkész szolgált egymás mellett: Carl Eugen Schmidt, Pröhle Henrik, Rátz Vilmos és Okály Adolf. Együttműködésük 25. évfordulóját 1930-ban ünnepelték meg, amit fényképen is megörökítettek. Pröhle Henrik az első világháború kitéréséig mint óraadó teológiai tanár is működött. 1915-ben kiadta *Útravaló az élet kenyeréből* című, a herrenhuti Losung mintájára írt kis könyvecskéjét, bizonyára arra is gondolva, hogy azt hadba vonuló katonák kezébe adhassa...

Hogy alakult Trianon után a pozsonyi gyülekezet és Pröhle Henrik sorsa?

Az első világháború végén nagy változás állt be a gyülekezetben. Az Erzsébet Tudományegyetemet Pécsre költöztették, és a magyar értelmiség nagy része Magyarországra távozott. Pröhle Henrik Pozsonyban maradt, ám 1928-ban megvonták csehszlovák állampolgárságát és egyúttal kongruáját is azzal az indokkal, hogy magyarországi illetőségű.

A harmincas években püspökjelöltként meghívták Budapestre próbapredikációra a Deák térre. Ő azonban, bár nagy megtiszteltetésnek tekintette a meghívást, mégis visszautasította az ajánlatot, mert úgy érezte, ha elfogadja, cserbenhagyná nehéz helyzetbe került pozsonyi gyülekezetét. 1938-ban meghalt szeretett felesége, Schneller Zsófia, akivel négy gyermeket neveltek fel.

Támadtak-e feszültségek a német–magyar pozsonyi gyülekezetben és Pröhle Henrik életében a hitleri idők alatt?

Igen. Ekkor ugyanis a német egyháztagnak nagy része a Deutsche Kirche megalapításának gondolatával foglalkozott. Mivel a magyarok erre nem voltak hajlandók, kénytelenek voltak a szlovák gyülekezethez csatlakozni. Ez volt Pröhle Henrik életének talán legnehezebb időszaka, amikor arra akarták kényszeríteni, hogy németnek vallja magát. Ő azonban kitartott magyarsága mellett. 1940. december 26-án egy átvirrasztott éjszaka után ezeket a sorokat vetette papírra:

„Uram, irgalmazz szegény szolgáltnak.
Magyar vagyok, magyar maradok.
Követeli a hála, a hűség, a becsület.
De vallom német származásomat
mint tagadhatatlan valóságot,
és pedig tiszta hálából, hűségből és becsületből.”

Mi történt a gyülekezetben a háború vége felé, majd utána?

Amikor 1945-ben lehetősége nyílt volna arra, hogy nyugatra meneküljön családjá többi tagjával, inkább vállalta az egyedül maradáást, és nem hagyta el kicsire

zsugorodott gyülekezetét. (Alig ötszázan maradtak németek és magyarok együttvéve.) Ekkor a magyar hívek nagy része átpártolt a reformátusokhoz, mert ott maradtak a vasárnapi iskola és a bibliaórák. Szabó Béla református lelkész nagy szeretettel fogadott be minket.

A második világháború után jó ideig istentisztelet tartására sem volt lehetőség. Később, amikor újra engedélyezték, a németek is a kistemplomba szorultak, és ott prédikált Pröhle Henrik, Rätz Vilmoossal felváltva. Utolsó magyar prédikációja 1949. augusztus 19-én hangzott el, amelyből egy megőrzött idézet így szól: „Meg vagyok győződve, hogy a legnagyobb terhet mi magunk rakjuk vállunkra azzal, hogy Isten végtelen kegyelméről és szeretetéről megfeledekzünk.”

1950. április 29-én, nyolcvanéves korában hunyt el. Emléke legyen áldott.

Térjünk vissza a Pröhle családdal való személyes kapcsolatára!

A háború vége felé Pröhle Henrik lányai nyugatra mentek, ő azonban nem akarta elhagyni gyülekezetét. Fia, Henrik Magyaróváron élt. 1945-ben a lelkészlakásból a diakonissza házba költöztették az özvegy, család nélkül maradt lelkészt, s ettől kezdve én lehettem segítségére postája rendezésében. Szombatonként történt, hogy a diakonissza házban a vakuló Pröhle bácsi levelezését intéztem. 1948-ban egy ilyen alkalommal jelent meg Henrik Magyaróvárról, hogy kényszerű válásának hírért közölje édesapjával. Nekem kellett vigasztalnom szegény papát, s így lettem a továbbiakban Henrik vigasztalója is. Eljegyzésünk vasárnapján Pröhle papa prédikációja nekünk szólt: Ezüstöm, aranyam nincsen, de amim van, azt adom nektek. A polgári esküvő után félévig tartott, míg átjutottam Henrikhez Magyarországra, és Sopronban megeskethetett bennünket id. Pröhle Károly bácsi. A később fuvolaművésszé lett ifjabb Henriket 12 évesen kaptam a házasságba.

Pröhle papa halálával kapcsolatban még egy nagyon személyes élményemet szeretném megemlíteni. Líviánk 1950. április 28-án délben egy órakor született. Férjem ezt rögtön megsürgönyözte édesapjának, aki akkor tüdőgyulladással feküdt a diakonissza-kórházban. Mire a távirat odaért, apósom már halott volt. Henrik kedves orvos barátja ült az ágya mellett egész éjszaka, és a haldokló utolsó szavaiként ezt halotta: „Henrik rám bízta kislányát.”

Hogyan került kapcsolatba az Ordass Lajos Baráti Körrel, közelebből folyóiratunkkal?

Elővettem a keresztyén Igazság új folyamának 1989. júniusi számát, és abban már megtaláltam az „Inhaltsverzeichnis” - Henrikem fordításában. Milyen gördülékeny és jó fordítás... Az enyémet bizony sokszor sablonosnak és unalmasnak találok.

Ez azért talán nem a fordító, hanem az alapszöveget fogalmazó szerkesztő hibája...

Számomra nagy élvezet volt Henrikkel együtt dolgozni. Öregkorára sajnos rosszul látott, s így én olvastam fel a magyar szöveget, s ő folyamatosan diktálta a német fordítást, minden különös gondolkodás vagy szótározás nélkül.

Az én németem a háromnyelvű Pozsonyból származott. (Itt Pesten mint német-, angol-, francia-, spanyol külkereskedelmi levelező hasznosíthattam nyelvtudásomat.) Henriktől halála után, 1994-ben vettem át a stafétabotot Kende Gyurka bácsi közvetítésével. Itt sokszor az volt a baj, hogy a sietség miatt — lektorálás hiányá-

ban — sok nyomdahiba maradt benne. (Persze még Henrik első fordításában is észrevettem egy „er”-t két errel.)

Szokta-e olvasni lapunkat, vagy inkább csak „szemezget” benne?

Inkább szemezgetek. Elsősorban a verseket olvasom szívesen, Kertész Eszterét és régebben Scholz Lászlót.

Kérem, mondjon valamit Ordass püspök úrral való kapcsolatáról.

Henrikkel együtt Ordass Lajos tisztelői voltunk és maradtunk haláláig. Öröm volt vele minden vasárnap találkozni a hegyvidéki Tarcsay utcai templomban. Ezért amikor 1988/89 fordulóján megalakult az Ordass Lajos Baráti Kör, természetesen volt számunkra, hogy mindketten a tagok sorába lépjünk.

Köszönöm a válaszait és eddigi értékes szolgálatát.

*

Ittész Szilvia, az angol fordítás „felelőse”

Mindenekelőtt — olvasóinkra gondolva — az egyházi, gyülekezeti kapcsolatait, meg egy kicsit a családi háttér felől hadd érdeklődjem.

Köszönöm az érdeklődést. Katolikus édesapám és reformátusból Káldy Zoltán igehirdetései hatására evangélikussá lett édesanyám ifjú házasként kerültek fel Pécsről Budapestre. Itt Deák téren, Keken András istentiszteletein találták meg a helyüket. Így lettünk igazából evangélikus család. Bandi bácsi halála után Bencze Imre hívogatására csatlakoztunk a lakóhelyünkhöz közeli kelenföldi gyülekezet-hez, amely gyülekezet máig második otthonom, most már férjemmel és négy gyerekünkkel együtt. Ha megpróbálok felidézni, hogy mikor, kin keresztül igyekezett megszólítani az Úristen, akkor a következő „állomások” követik egymást: a kelenföldi gyerekbibliakör Bencze Imrénével, a szintén vele szervezett gyerektáborok, melyen már mint segítő voltam jelen; a kelenföldi ifjúság teológusai; és végül már mint édesanya: a kelenföldi kismamaklub. Kismamaként az ember váratlanul nyitott és fogékony állapotba kerül, jó „talajjá” a magvetéshez. Akkori papnénk, Cserháti Márta vezetésével vettünk végig bibliai leveleket, illetve Bonhoeffer „Követés” c. munkáját. A gyerekzajos alkalmakon – az ifjúsági órák óta először – újból kinyílt előttem a Biblia világa, Krisztus maga. Azóta is hálás vagyok érte, és próbálok őrizni hatását. Legutóbbi mérföldkő a „hit útján” a protestáns szervezésű Házashétvége mozgalom két évvel ezelőtti hétvégéje volt, melyen természetesen férjemmel, Ittész Andrással együtt vettünk részt. Nem csak egymásra tekintünk azóta megújult lelkesedéssel, hanem újra közös bibliaolvasókká váltunk, és engedjük, hogy a közös olvasás, imádkozás megtegye pozitív formáló hatását a házasságunkra is.

Még egy szót az ősökről is: férjem apja, nagybátyja és nagyapja is lelkész, de református és evangélikus lelkész található az én felmenőim között is, apai nagyapám pedig katolikus levelező teológiát végzett. Négy gyerekünk „természetesen” evangélikus, de a legkisebbnek katolikusak a keresztszülei, hogy az ökumenén mi is munkálkodjunk egy kicsit.

Hogyan datálódik az Ordass Körrel és a Keresztyén Igazsággal való kapcsolata?

A kelenföldi ifjúságból és a fóti kántorképzőből kinöve olyan fiatalokkal álltam kapcsolatban, akik érdeklődtek az ún. egyházi reformmozgalmak iránt, és akik végül a MEVISZ-t is megálmodták, megalapították. Talán innen indulva, majd kapcsolódva későbbi férjem érdeklődéséhez is, egy idő után már természetes volt a lap ismerete. A Summaryk fordítását még Kendeh Gyurka bácsi idejében kezdtem.

A tartalmi összesítő fordításakor — még a készülés fázisában — megismerkedik az éppen aktuális szám „tartalomjegyzékével”. Volt-e már úgy, hogy egy szerző vagy egy téma előre felkeltette az érdeklődését?

Ez rendszeresen megtörténik. Sőt, gyakran bele is zavarodom az időeltolódásba, mert elfelejtem, hogy a lap még nem jelent meg, és lelkesen mesélek róla valakinek, aki persze nem érti, miről van szó. Az is gyakran megtörténik, hogy végül idő híján nem olvasok el valamit, amit előzőleg tervbe vettem, később pedig sehogy sem tudom felidézni, hogy akkor végül elolvastam vagy csak akartam.

Folyóirat vagy újság esetében különböző olvasási szokások vannak. Van, aki minden betűt elolvas, van, aki csak szemezget a cikkek között, van, aki tudatosan szelektál, és csak bizonyos, az érdeklődési körébe eső írásokat olvassa el. Szokta-e olvasni folyóiratunkat, s ha igen, melyik metódus szerint?

A folyóiratot természetes módon olvasom, de rendkívül rendszertelenül és összevisz-sza. Gyakran történik meg velem, hogy régi számokat, akár több éveseket is, elő-veszek, és olvasom, ami éppen a kezembe kerül. Amiről olvasok, arról igyekszem mesélni másoknak is, ezáltal „reklámozva” az újságot. Volt már olyan, hogy az egyházi levelezőlistán hívtam fel mások figyelmét egy-egy cikkre. Visszaemlékez-ve – anélkül, hogy most elővenném a régi számokat – a következő írások jutnak eszembe, amelyekre máig emlékszem: a hittankönyv-elemzések, a házashétvégés cikk, a Bonhoeffer-írás, Ordass szépírói munkái, ifj. Zászkaliczky Pál elemzései. Az biztos, hogy többet szeretnék olvasni a folyóiratból, mint amennyit most sikerül, és talán később, amikor már a négy gyerekünk kicsit idősebb lesz, jut is rá idő.

Véleménye szerint hogyan felel meg lapunk annak a célkitűzésnek, hogy Ordass szelle-mi-lelki öröksége mellett egyházunk megújulását is munkálja? Általában véve: mi a véleménye a lapról?

A lapot nagyon szeretem. Talán egy kicsit belterjesnek érzem néha a szerzői név-sorokat (mint ahogy az én nevem is azonos a szerkesztőjével, apósoméval). Óriási teljesítménynek tartom, hogy létezik ilyen lap, hogy meg tud jelenni rendszeresen, és hogy mindig tud újat és érdekeset kínálni. Isten áldja a lap készítőit, szerzőit!

Köszönöm a beszélgetést és eddigi hűséges munkáját.

***

Ittész Ádám

A Keresztyén Igazság a világhálón

*Egy fiatal olvasó gondolatai a folyóirat elmúlt 18 évéről
az internetes megjelenés alkalmából*

Idén tavasszal elkészült a *Keresztyén Igazság* honlapja, mely a <http://olbkkerig.atw.hu> internetes címen érhető el. Itt digitális változatban olvashatók az eddigi számok, és a „<http://www.matarka.hu>” című internetes adatbázis segítségével szerzők és címek szerint lehet keresni a tartalomjegyzékekben. A honlapra természetesen időről időre felkerülnek majd az újabb számok is. Egy-egy szám internetes közlését a nyomtatott kiadáshoz képest kb. negyedévnnyi csúszással, tehát mindig a következő szám megjelenése körül tervezzük. Szívesen veszem az olvasók észrevételeit, és kérdéssel is bátran forduljanak hozzám a honlap használatával kapcsolatban a „<mailto:ittzesa@hotmail.com>” e-mail címen.

Ezt a munkát nem csupán önszorgalomból végeztem, hanem szakdolgozatot írtam belőle a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán, informatikus könyvtáros szakon. A témaválasztásban azonban elsősorban nem a szakdolgozatírás kötelezettsége, hanem személyes érdeklődésem motivált. Két végzettségem szerint történész és evangélikus hittanár vagyok. A *Keresztyén Igazság* feldolgozásában jó lehetőséget láttam e területek összekapcsolására egy harmadik szakterület, a könyvtári informatika égisze alatt. Ugyanakkor az is fontos volt számomra, hogy diplomamunkaként olyan feladatot végezzek, amelynek mások is hasznát veszik. Bízom benne, hogy a honlapot és a tartalomjegyzék-adatbázist szívesen használják majd az olvasók, és segítségükre lesz korábbi írások visszakeresésében.

Itt szeretném megköszönni a szerkesztőségnek, hogy lehetővé tették és támogatták munkámat. Külön köszönöm *ifj. Zászkaliczky Pálnak* a régi számok digitalizálásában nyújtott segítségét, valamint *Burmeister Erzsébetnek* a Miskolci Egyetem Könyvtára főigazgatójának, hogy hozzájárult a folyóirat tartalomjegyzékeinek földolgozásához az általuk fenntartott MATARKA adatbázisban. Végül, de nem utolsó sorban köszönöm *dr. Pajor Enikőnek*, szakdolgozati konzulensemnek, hogy mindvégig segítette munkámat.

*

Az alábbiakban nem munkám technikai részéről szeretnék beszámolni, hanem néhány, munkám során szerzett tapasztalatot, a folyóirattal kapcsolatos észrevételt osztok meg a lap olvasóival.

A szakdolgozat része a folyóirat történetének és eddigi munkásságának összefoglalása is. Érdekes volt félig-meddig kívülállóként egyben látni a folyóirat pályáját. Nem régóta vagyok olvasója a *Keresztyén Igazságnak*, így a régi számokat is újként vettem kezembe. Mindazt, amit a lap régi olvasói folyamatként éltek meg az elmúlt 18 év során, én nagyjából egyben láthattam az alatt a néhány hónap alatt, amelyet a folyóirat feldolgozásával töltöttem. Így nyilván más képem alakult ki a lapról, mintha régi olvasója lennék, de egy összefoglaló munka megírásához talán

előny is lehet, hogy kívülről, sőt – ami az első évfolyamokat illeti – már-már történeti távlatból szemlélhettem a folyóirat munkásságát. Úgy érzem, hogy az, amit ez a lap az elmúlt 18 év alatt megélt és megírt, nemcsak a saját történetének, hanem egyházunk közelmúltbeli történetének is része.

Sem elegendő hely, sem szükség nincs arra, hogy dolgozatomban a folyóiratot bemutató, értékelő fejezetét teljes egészében közöljem itt. A lap rendszeres olvasói és ismerői számára alighanem unalmas olvasmány lenne. Ezért itt csak néhány olyan észrevételre szorítkozom, amely reményeim szerint az olvasóknak és a szerkesztőségnek is érdekes és tanulságos lehet. Talán megbocsátják, ha ezek között néhány kritikai megállapítás is helyet kap. Bízom benne, hogy egy *kritikai* lapban az ilyesfajta kritikának is helye van.

A *Keresztyén Igazság* egy olyan történelmi, egyházpolitikai helyzetben jött létre, amikor függetlenségével és az igazság melletti határozott kiállásával, kritikai hangnemével egyedülálló szerepet töltött be, és bizonyos értelemben tölt be ma is. Ez a tény már önmagában is az egyházi közélet jelentős szereplőjévé tette a folyóiratot. Elmondható ez annak ellenére is, hogy viszonylag kis példányszámban jelent (jelenik) meg, és az egyházban sokszor háttérbe is szorították a lap és az OLBK által képviselt véleményt, elveket.

Úgy vélem, hogy a rendszerváltás korának evangélikus egyháztörténetét kutató majdani történészek a *Keresztyén Igazság* nélkül igen felemás képet kapnának a korszakról. A lap korabeli írásai ugyanis hű, bár önmagukban sokszor szintén egyoldalú képet adnak a '90-es évek első felének egyházpolitikai problémáiról, vitáiról. Az egyoldalúság itt legfeljebb részben róható fel hibának, hiszen a folyóirat vállaltan egy meghatározott szellemiséget képviselt. Noha mindig is *független* volt, de nem kívánt *pártatlan* lenni, vagy a pártatlanság látszatát keltetni, hiszen aki értékek mellett áll ki, sosem lehet pártatlan.

A kései olvasó egyháztörténeti szempontból különösen a dokumentumok megjelenetését értékelheti nagyra. Az első években olyan, fontos dokumentumok jelentek meg itt, amelyek másutt nem, vagy csak nehezen hozzáférhetőek. Többek között emiatt is gondoltam úgy, hogy hasznos lehet, ha a folyóirat régi számai az Internet segítségével nagyobb nyilvánosságot kapnak. Az első évfolyamok során egyébként ezek a dokumentumok azért is foglaltak el viszonylag nagy helyet a korlátozott terjedelmű folyóiratban, mert két szám megjelenése között meglehetősen sok ilyen jellegű közölnivaló gyűlt össze. Kiemelkedően fontos volt az ún. reformiratok közzlése (Dóka Zoltán Nyílt levele, Testvéri szó, Kiáltó szó), amelyek annak idején a hivatalos egyházi sajtóban nem vagy csak késve láthattak napvilágot.

A *Keresztyén Igazság* nemcsak *kritikai*, hanem *teológiai* lap is. Ez utóbbi (a folyóirat alcímében előbbi) nyilván legalább annyira fontos, mint a másik. Mégis úgy érzem, hogy e két tematika sosem került igazán egyensúlyba. Az első években érthető okokból a kritikai hang kapott nagyobb hangsúlyt. Az egyházpolitikai viharok elmúltával viszont a teológia irányába (ideértve az egyháztörténetet is, amely mindig előtérben volt) billent a mérleg. Én ugyan nagyon nagy érdeklődéssel olvastam az egyházpolitikai dominanciájú évfolyamokat is, mégis felszabadító érzés volt, amikor egyre több teológiai tárgyú, nem az időszerű egyházi problémáktól áthatott írással találkozhattam. Külön örömet jelentett számomra, hogy a tematika változásával és bővülésével párhuzamosan a cikkírók névsora is egyre bővült. Ez azt

bizonyította számomra, hogy a folyóirat a régi elvek és a határozottság megőrzése mellett nyitottabbá is tudott válni.

Igaz, hogy jólesett, amikor a lap hangvétele fölszabadult az egyházpolitikai témák uralta, sokszor nyomasztó hangulat alól, mégis zavar, hogy az utóbbi évfolyamokban mintha szép lassan eltűnt volna, de legalábbis nagyon elhalkult a folyóirat kritikai hangja. Ezt tekinthetném pozitív változásnak is, hiszen jól mutatja az egyházunkban, bizonyos területeken bekövetkezett pozitív fejleményeket. Engem mégis hiányérzettel tölt el a kritika elhalkulása. Természetesen nem a '90-es évek egyházpolitikai vitáit sírom vissza. Úgy gondolom azonban, hogy más területen ugyan, de ma is nagy szükség lenne a kritikára, a határozott állásfoglalásra. Gondolok itt egyházunkat, gyülekezeteinket érintő kérdések, vagy akár nagyobb horderejű társadalmi problémák felvetésére, keresztyén válaszok keresésére is. Ez talán alkalmat adna az értelmiség hatékonyabb megszólítására is, amit a folyóirat eredeti célkitűzései közül napjainkban legaktuálisabbnak érzek. Azt hiszem nem tévedek, ha azt állítom, hogy ezt a célt sem a folyóiratnak, sem az egyháznak nem igazán sikerült elérnie. A figyelemfelkeltés nem titkolt szándékával teljes egészében idézem az első szám *Szerkesztői beköszöntőjének* idevonatkozó részét. „Feladatunknak tartjuk, hogy megszólítsuk az egyháztól (sokszor éppen politikai okok miatt) elidegenedett, rossz közérzetű értelmiséget; hogy megtaláljuk a szekularizáció, vagy a fogyasztói társadalom csapdájának áldozatul esett, de újra az elfelejtett értékek felé forduló középgenerációt, vagy a múltját még nem ismerő fiatalabb nemzedéket.”¹ Bízom benne, hogy ezt a célt a szerkesztőség még ma is érvényesnek tartja. Ha így van, akkor a megvalósítás egyik eszköze lehet a *Keresztyén Igazság* által képviselt értékek ismertebbé, elfogadottabbá tétele, amihez talán a folyóirat internetes publikálása is hozzájárulhat valamivel.

***

Ezen a helyen külön is szeretnénk köszönetet mondani
Ittész Ádám testvérünknek
 a folyóiratunk honlapjával kapcsolatos értékes munkájáért.

A szerkesztőbizottság

¹ Uo. 5. p.

Két válasz – négy magatartásban

Helmut David Baer: The struggle of Hungarian Lutherans under Communism [A magyar evangélikusok harca a kommunizmus idején] Texas A& University Press College Station

Bevezetés

A könyv alapanyagául az 1998-ban az Indiana államban lévő Notre Dame egyetemen megvédett doktori disszertáció anyaga szolgált. Ennek címe: *A case study in social ethics: The Hungarian Lutheran Church in Socialism 1945-1989*. [Szociáletikai eset-tanulmány: A Magyar Evangélikus Egyház a szocializmusban 1945-1989]. A disszertáció legfontosabb elméleti és tartalmi kijelentései rövidített formában kaptak helyet a könyvben, ugyanakkor az *Összegezés* című részben a szerző tovább megy a disszertációban megjelölt idői kereten, és egészen napjainkig menően mutatja be és értékeli a Magyarországi Evangélikus Egyház [MEE] helyzetét.

Maga a mű négy fő részből áll melyek mindegyike egy történelmi és egyháztörténelmi leírásból, illetve rendszeres teológiai elemzésből áll. A már említett *Összegezés* mellett Jegyzetek, bibliográfiai felsorolás) és Index tartoznak a könyv anyagához. A könyv előszavát Terray László írta.

A szerző négy fejezetben tulajdonképpen öt történelmi és egyháztörténelmi korszakot ábrázol. Az első korszak tárgyalásánál ugyanis rövid kitérőt tesz annak közelmúltjára a Horthy-korszakra tekintettel, egyszerre szólva annak politikai berendezkedéséről, valamint a történelmi egyházakhoz való viszonyáról. Ennek az első résznek a címe: *A diktátorokkal szembeni magatartás: alapvető választások a Magyarországi Evangélikus Egyházban, 1945-49. A második részé: Együttműködés a diktátorokkal: totalitarizmus és a kétségbeesés választásai, 1949-56. A harmadik részé: Megállapodás a diktátorokkal egy új kezdet reményei, 1956-58. A negyedik részé: A diktátorok szolgálata: A szocializmus építésére szakosodott egyház, 1958-87. A négy fejezethez tartozó teológiai fejtegetések címei a szerző véleményét tükrözik arra vonatkozólag, hogy az adott korszakban szerinte mi volt a legfontosabb jellemzője az akkori evangélikus egyházi vezetésnek. Ezek a címek a következők: *A megegyező típus: egy modus vivendi keresése. A második: Az együttműködő típus: megszűnő döntések és jóváhagyott szocializmus. A harmadik: A hitvalló típus: a szenvedés vállalása. A negyedik: A diakóniai típus: szolgálat és alárendeltség között.**

1. Történelmi és egyháztörténelmi megfontolások

Az első kérdés ezen a háttéren a történelmi és egyháztörténelmi leírások hitelességének a kérdése. Az egyes fejezetekre vonatkozólag itt a következőket lehet mondani. A Horthy-korszak [1920-1945] történelmi megítélését illetően sikeresen ellenállt annak a kísértésnek, amely az egész korszakot sokáig a „fasiszta” jelzővel illette. Ehelyett azonban „sajátosan tekintélyelvű” korszakként írja le, amelynek szerinte három jelzője volt: „antikommunista, antiliberalis és antireformista.” Ez a leírás azt tükrözi, hogy a szerző elhatárolódik ugyan a legszélsőségesebb negatív előjelű véleménytől, azonban ugyan-

ilyen módon határolódik el a Horthy-korszak Antall József, Tókéczky László, Schmidt Mária és mások által képviselt pozitív megítélésétől is. Ezzel a baloldali és liberális jelzőkkel illelhető – olykor egymással is vitatkozó – történészek véleményét teszi magáévá. Ennek megfelelően a történelmi egyházak megítélésével kapcsolatosan ugyancsak baloldali és liberális véleményt fogalmaz meg. Eszerint a Horthy-korszak és a történelmi egyházak kapcsolata nem volt más, mint egy „cserekereskedelem”, amelyben az egyházak semmi mászt nem tettek, mint, hogy „legitimálták” a politikai berendezkedést, és cserébe olyan szerephez jutottak mind a politikai, mind pedig a civil szférában, amely jóval jelentősebb volt, mint a kiegyezést követő bármelyik időszakban.

Ellentétben a Horthy-korszak, illetve az akkori történelmi egyházak kissé egyoldalúra sikeredett leírásával, az ugyanebben és a következő fejezetekben 1945-49, 1950-56, 1956-58, és az 1958-87-es korszakok történelmi ábrázolása már pontosabbra sikerült. Ugyanez mondható el az evangélikus egyház történetének a bemutatásáról is.

A történet kezdetére 1945-49 között a „fokozatosság” volt a jellemző. A kommunista egyházpolitika 1947-től kezdett igazán megkeményedni, annak ellenére, hogy már 1945-től kezdődően minden történelmi egyház tisztában volt azzal, hogy egy kommunista hatalomátvétel esetén nem egy egyházbarát csoporttal kell majd egyeztetni a jövőbeli kapcsolatok kérdéseiről. 1948 tavaszán a hatalom már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy ráerőszakolja a maga elképzeléseit a három történelmi egyházra. A reformátusoknál bizonyos körök fogékonyak bizonyultak ezekre az elképzelésekre, és segédkezett nyújtottak azok megvalósításához. Az evangélikus és római katolikus egyházak esetében a „meggyőzés” hatalmi eszközök igénybevételével történt. A politikából jól ismert „szalámi taktika” alkalmazásával sikerült éket verni az addig nézetkülönbségeik ellenére is egységes egyházvezetői klerikus és laikus csoportok közé. Az evangélikus egyházban Ordass Lajos személyének feláldozásával sikerült „konszolidálni” az egyházi iskolák államosítása és az államhatalommal kötendő egyezmény kérdései miatt kiélezett helyzetet.

Az 1949-56 közötti korszak magyar történelmi szempontból legalább három részre volt osztható. Az egyik az 1949-53, a másik az 1953-55, a harmadik pedig az 1955-56 között. A korszak kezdetét és végét a Rákosi Mátyás által képviselt diktatúra kiépítése jellemezte. Rákosiék nemcsak az általuk „reakciónak” nevezett nem kommunista személyek és csoportok, hanem a saját pártjukon belül lévők ellen is megsemmisítő célzatú hadjáratot vezettek. Az 1953-55 közötti ún. Nagy Imre-korszak nemcsak a terror-uralomnak vetett véget, hanem bizonyos konszolidációt is sikerült elérnie nemcsak a politikában, hanem az egyházpolitikában is. A jelzett időszakban, az evangélikus egyházban az akkori egyházi vezetők jelszava egyértelműen a centralizáció volt, ezért a Nagy Imre korszak áldásaiból — bizonyos verbális gesztusoktól eltekintve — az egyház egésze egyáltalán nem részesedett.

Az 1956-os forradalom egy rövid ideig tartó valódi felszabadulást hozott, majd egészen a hatvanas évekig a terror, a megtorlás, a kommunista diktatúra újbóli kiépítése, végül pedig egy sajátos konszolidáció határozta meg az ország életét. Az evangélikus egyház ezen a ponton – a nemzet nagyobb részének, illetve a másik két történelmi egyháznak az akkori helyzetétől eltérően – 1956. november 1-je és 1958. június 17-e között teljes teológiai, személyi, strukturális megújulást volt képes megvalósítani. Az 1956 októberében rehabilitált Ordass Lajos és a püspöki szolgálatba rövid időre visszatérő Túróczy Zoltán vezetésével az akkori egyház nemcsak egy majdnem egy évtizedes

hátrányos helyzetet dolgozott fel, hanem alkalmassá vált arra is, hogy egyházként alternatívát kínáljon a nemzet számára is.

A könyvben tárgyalt utolsó korszak az 1958 és 1987 között időszak történelmi jellemezője az volt, hogy a kommunista államhatalom egy sajátos paktumot kötött a magyar társadalommal és benne az akkori egyházakkal is. Ebben a kommunista terror még megmaradt hullámai fonódtak össze egy gazdasági, politikai, szellemi konszolidációs kísérlettel.

Az evangélikus egyház életét ebben az időszakban az 1958. november 4-én Ordass Lajos helyére beiktatott püspök Káldy Zoltán személye és működése határozta meg, ezért ezt az időszakot Káldy-korszaknak nevezi egyháztörténet-írásunk.

2. Szociáletikai megfontolások

David Baer könyvének legizgalmasabb része a négy, egyszerre teológiai és szociáletikai exkurzus. Ezekben elemzést illetve értékelést kívánt adni arról a négyféle magatartásról, amelyet a fent említett időszakokban az egyes korszakok egyházi vezetői mutattak fel a történelem által az egyház elé tett kihívásokra. Értékelése kezdetén azt mondja, hogy tulajdonképpen két kérdés vetődött fel a MEE-ban akkor, amikor szembesülni kellett egy ateista politikai hatalommal, amely az egyház hosszú távú jövőjét illetően valóságos veszélyt jelentett. Az egyik kérdés úgy hangzott: „Hogyan élhetjük túl?” A másik kérdés viszont úgy, hogy „Hogyan élhetjük túl egyházként?” Tehát a túlélésnek és az egyháznak a kérdése kapcsolódott szorosan össze. A négyféle magatartás a megjelenés sorrendjében a következő megnevezéssel szerepel: kompromisszum, kollaboráció, hitvallás és diakónia.

a. A kompromisszum

Ami a kompromisszumot illeti, mint a túlélésre adott magatartást, ennek gyökeireit Baer a magyar történelemben megjelenő gyakran alkalmazott kompromisszumos stratégiában – az „Ahogy lehet”-ben véli felfedezni. Ez a stratégia azt jelentette, hogy egyszerre engedményt tenni és ugyanakkor ellenállni a rendszernek. Az ébredés kulcsemberei — Túróczy Zoltán, Szabó József püspökök és az ő köreikhez tartozó lelkészek —, illetve elméleti szakemberként az egyfajta „eklektikus” teológiát képviselő Veöreös Imre neveit említi a könyv szerzője, mint olyan személyeket, akik a történelmi helyzet ismeretében, az egyház érdekeire hivatkozással, túlélési stratégiaként ezt a magatartást választották. Amikor Baer 1997-98-ban személyesen rákérdezett arra, hogy milyen teológiai alátámasztása volt ennek a kompromisszumos magatartásnak, akkor válaszként Veöreös Imre az Ágostai Hitvallás VII. cikkelyére utalt. Espedig arra, hogy az egyház létehez „...elegendő, ha az evangéliumot helyesen hirdetik, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.” A Luther által 1539-ben *A zsinatokról és az egyházról* című munkában emlegetett hét ismertetőjegyből csak az első kettőt emlegették mint az egyház legfontosabb kritériumait. Ugyanakkor nem szóltak, vagy nem szóltak eleget a többi ötről: a kulcsok hatalmának gyakorlásáról, az egyház által elhívott személyek és az ő hivataluk jelenlétéről, az imáról, és szinte semmit az utolsó nagy ismertető jegyről az „üdvösséges szent keresztről”. Baer szerint a kompromisszumra mint túlélési magatartásra rámutatók soha nem húztak meg világos demarkációs vonalakat az ellenállás tekintetében. Emiatt tűntek egyszerre hitelesnek, ugyanakkor csúsztak át gyakran kollaborációba.

A kompromisszum – valószínűleg gyakorlóíri akarata ellenére – egyfajta „gumifogalom” lett, amelynek nevében azután sok olyan dolgot is ki lehetett mondani, és meg

lehetett tenni, ami már gyakorlatilag az Ágostai Hitvallás által az egyház számára meghatározott két kritériumot is fenyegette. Valószínűleg ők maguk is felismerték ennek az útnak a veszélyeit, mert 1950-től fokozatosan eltávolodtak a magát „haladónak” nevező vonaltól. Amikor pedig 1952-ben Túróczy Zoltán és Szabó József eltávolításával kiszorították a legfőbb vezetésből, akkor még jobban eltávolodtak addigi partnereiktől, végül az 1956-os lelkészkonferenciákon kemény támadásokat intéztek egykori partnereik ellen.

b. A kollaboráció

Baer ábrázolásában a túlélésre adott másik magatartás a kollaboráció lett. „A kollaboráció az egyház túlélését a hatalommal való feltétel nélküli együttműködésben” vélte megtalálni. Ezen a ponton a kompromisszum mint a túlélésre adott magatartás, és a kollaboráció egyszerre hasonlított, és tért el egymástól. Hasonlított abban, hogy mindkettő az „ahogy lehet”-ben gondolkodott, eltért viszont abban, hogy a kollaborációban semmiféle határ nem létezett, és gyakorlatilag mindent a hatalomnak való megfelelés jelszava alá rendelték. A kollaborációban mint magatartásban az kristályosodott ki, hogy az elsődleges szempont a „túlélés”, nem pedig az „egyházként történő túlélés”. Baer ennek a vonalnak a képviselőiként nevezi meg Dezséry László, Vető Lajos püspököket, Grünvalszky Károly egyetemes főtitkárt, Reök Iván, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelőket, Pálffy Miklós, Ottlyk Ernő akkori teológiai tanárokat. Továbbá idesorolja mindazokat, akik ezeket az embereket akár klerikusként: esperesként, lelkészként vagy laikusként kiszolgálták. Azt mondja róluk, hogy ezek az emberek a saját legitimitációjuk érdekében az ő korukat megelőző közelmúltat és benne az egyház szerepét „csak” rossznak, elvetésre méltónak, a saját korukat pedig politikailag és egyházilag is egyfajta „új ádventnek” kívánták láttatni. Az egyház küldetését — Baer szerint — ebben a felfogásban már mindössze úgy lehetett meghatározni, hogy „A szocializmusért való létünkkel vagyunk egyház.” A kollaboráció mint a túlélésre adott magatartás azt eredményezte, hogy az egyház – az Ágostai Hitvallás kritériumai alapján – „megszűnt egyház lenni.” Baernek ez az állítása kétségtől kívül könyve egyik legsúlyosabb kijelentése, és további viták témáját kell, hogy képezze.

Itt fontos megjegyezni, hogy Nyugaton a kommunista országokban bekövetkezett politikai fordulat után óriási viták folytak arról, hogy akkor most hogyan értékeljék a kommunista uralom alatt élt egyházaknak a múltját. El kell döntení, hogy az adott körülmények között ezek a szó igazi értelmében vett egyházak voltak-e?! És akkor ott volt a másik kérdés, hogy akkor a kommunizmust átélt egyházak hova nyúljanak vissza, és milyen irányban induljanak el. A 2004-ben az Amerikai Evangélikus-Lutheránus Egyház vendégeként egyházunkat meglátogató dr. Franklin Ishida úgy válaszolta meg ezt a dilemmát, hogy nem lehet visszamenni a kommunizmus előtti időszakhoz, ugyanakkor azt sem lehet megengedni, hogy az egyház „csak azok hitéből éljen, akik a kommunista diktatúra alatt segítettek abban, hogy az egyház bizonyos részei megmaradjanak.”

c. A tanúságtétel

A túlélésre adott harmadik magatartás :a tanúságtétel. Baer szerint ebben eltűnik az előző két csoport által felvetett két kérdés: a túlélésnek, illetve az egyházként történő túlélésnek a kérdése, és csak arra koncentrálnak, hogy „hogyan lehetünk egyház”. A

válasz erre a kérdésre Baer megfogalmazásában az, hogy „a szenvedő tanúságtételen keresztül” vagyunk egyház. Ennek a válasznak a legfőbb reprezentánsa Ordass Lajos és a vele egyetértők. Ordass számára – Baer szerint – nem az egyház vagy a nemzet, esetleg a saját túlélésének a gondolata volt a döntő tényező, hanem a „lelkési kötelességek iránti elkötelezettség.” És azért kellett szenvednie, mert ehhez maradt hűséges. Ordass 1945. szeptember 27-én a püspöki székfoglalójában azt mondta ki, hogy nincs benne félelem az egyház miatt, de félti az egyház tagjait az „egyház többsége tagjainak belső lelki állapota miatt”. Ez a fajta gondolkodás Baer szerint az egyház túlélését nem emberek, hanem kizárólag az Isten kezébe teszi le, az embereknek semmi mást nem hagyva, mint „a kötelességek iránti hűséget”, ha kell a szenvedés árán is.

Exkurzus: a két válasz

A dolgozatnak ebben a részében — tehát még a diakónia mint a negyedik lehetséges magatartás kifejtése előtt — Baer megfogalmaz egy állásfoglalást. Ez az állásfoglalás arról szól, hogy a kommunizmus alatt élő evangélikus egyházban kétféle erkölcsi válasz született arra a kérdésre, hogy „mekkora felelőssége van az egyház túlélését szem előtt tartó keresztyéneknek”?!

Az egyik válasz az volt, hogy a keresztyének felelősek az egyház fennmaradásáért, ezért tanácsos, hogy a túlélés érdekében engedményeket tegyenek a hatalomnak. A másik oldalon álltak azok, akik tagadták, hogy az egyháznak bármilyen felelőssége lenne a saját túlélését illetően. „Azt állították, [ti. a másik oldalon állók B. E.] hogy az egyház túlélésének az egyetlen felelőse az Isten, és az egyház számára csupán egyetlen kérdés létezik, éspedig az, hogy hogyan töltsé be a küldetését.” Ezen a háttéren ennek a csoportnak a tagjai amellett érveltek, hogy akkor és ott, tehát az adott körülmények között az egyháznak csak „szenvedő egyházként” lehet létjogosultsága. Ez a „szenvedő egyház” azonban, mint kollektívum nem létezett, állapítja meg a könyv szerzője. Léteztek viszont személyek, Ordass Lajossal az élen, akiknek a szenvedést vállaló tanúságtételét „emberi lehetőségként” el kell fogadni. Ordass az evangélikus egyháztörténelem kiiktathatatlan része, olyan valaki, aki elutasította azt, hogy püspöki kötelességeit illetően engedményeket tegyen, és aki ezért készen állt szenvedni.

„Ordass példája világossá teszi, hogy a mártírium a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjai számára történelmi lehetőség volt. Így Ordass tanúságtétele megkérdőjelezi a Magyarországi Evangélikus Egyház által a kommunizmus idején megjárt utat; azt a kérdést veti fel, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjai valóban hűek voltak-e Urukhoz?” A könyv szerzője ezen a háttéren a következőképpen érvel. A másik három magatartás — a kompromisszum, a kollaboráció, illetve az utolsó részben tárgyalt diakónia — tulajdonképpen „túlélési válasz” volt. És akkor felteszi a kérdést, hogy vajon az egyház akkori vezetői a túlélés érdekében nem tettek-e olyan teológiai, ekklesiológiai, személyi és strukturális engedményeket, amelyeknek következtében a saját szolgálatuk nem gyümölcsöt, hanem „vackort” eredményezett. Baer végkövetkeztetése ezen a ponton az, hogy bár a történelemben tudománytalan egy olyan rákérdezés, hogy „mi lett volna, ha”, itt mégis lehetséges egy feltevést kimondani. Éspedig azt, hogy ha a Magyarországi Evangélikus Egyházban „mindenki” olyan „hűséges és bátor” lett volna, mint Ordass Lajos, akkor a kommunizmus bukása után egy egészen más történetre lehetne visszatekinteni, és akkor nemcsak egyes személyekről, hanem a MEE egészéről is ki lehetne mondani, hogy „szenvedő egyház” volt.

d. A diakónia

A túlélésre adott negyedik magatartás a diakónia, amelyet a Káldy Zoltán vezetésével felállt egyházi vezetés, és annak támogatói alkottak meg, vezettek be, és tettek kötelezővé az egész egyház számára. Baer könyvének talán ez az egyik legtöbb kérdést kiváltó része. Azt mondja ugyanis, hogy a Dezséry-Vető korszakban megvalósított kompromisszumhoz képest, amely tulajdonképpen „elvtelen kollaboráció” volt, a Káldy korszakban az együttműködésnek egy sajátos stratégiáját próbálták kidolgozni. Ez teológiaiilag „helytálló” [sound!] lett volna, és az Ordass által adott hitvalló válasszal szemben is az egyetlen alternatívát kínálta volna. Baer helyesen jegyzi meg, hogy Káldy Zoltánt állandóan irritálta Ordass személye, az általa megvalósított hitvalló magatartás, amely a szenvedéstől sem riadt vissza. Ezért ő nemcsak azért dolgozott, hogy „saját választ” találjon, hanem azért is, hogy Ordasst legyőzze.

Arra a kérdésre, hogy ez sikerült-e, Baer azt a választ adja, hogy ez úgy sikerült, hogy centrális teológiai kérdéseket nem vettek figyelembe, és szakadatlanul átlépték az egyház által át nem léphető demarkációs vonalakat. A diakóniai teológia a szeretet nevében kívánta az egyházat az egész emberiségnek alávetni, jóllehet emberiség alatt többnyire a szocialista tábort értette. A veszélye ennek a teológiának az volt, hogy nem az egyház „saját portékájával” kívánt a világban megjelenni, hanem egy önmagát feladó egyház „szeretetével” kívánta mind a saját legitimitációját, mind pedig a saját nélkülözhetetlenségét bizonyítani és biztosítani. Baer a fenti érveket még azzal is megtoldja, hogy a Káldy-féle gondolkodásban nem kapott helyett a „szenvedő egyház” gondolata, és a diakóniai teológia inkább a magyar szocializmus legitimitációja volt, de nem szolgált semmiféle stratégiával a tekintetben, hogy akkor az egyháznak hogyan lehetne ezzel szemben egy keresztyén alternatívát nyújtani.

Ennek a tisztánlátásnak a hátterén még különösebb, hogy a diakónia mint túlélési válasz összefoglalásakor Baer megint megismétli azt a kijelentését, hogy a Káldy korszakban — ellentétben a Vető-Dezséry korszakkal — az egyház nem legitímálta a szocializmust, és nem tette azt a vallásos hit tárgyává. Támogatta ugyan a szocializmust, elmosta ugyan a határokat az egyház és az akkori magyar társadalom között, azonban Baer szerint ez még mindig nem jelentette annak „teológiai megerősítését”. A Káldyról szóló személyes véleményét a szerző a következő kemény mondatokban összegezte: „Bár Káldy szerette az egyházat, és meg akarta azt védeni, nem volt elég nagy ahhoz az erkölcsi kötélhúzás-játszmához, amelyet játszott. A játékban rejlő egyenlőtlenségek szakadatlanul cibálták őt, egészen addig, amíg idővel Káldy nem volt már több, mint egy kommunista lakáj — egy kényszeredett Quisling, de mégis Quisling.”

3. „Következtetések”

Mindaz, amit eddig elmondtunk az 1998-ban az amerikai Indiana állam Notre Dame egyetemére benyújtott, és ott megvédett doktori disszertáció anyagához tartozik, és lényegében annak rövidebb változata. Van viszont a megjelent könyvnek egy fejezete, amelyben az eredeti disszertációban nem szereplő fejtegetések is találhatóak. Ebben a részben a könyv szerzője megpróbálja követni a MEE-ban Káldy Zoltán halála után bekövetkezett változásokat.

A következő dolgok kerülnek itt elő. Megemlíti az 1988 decemberében meghirdetett általános erkölcsi rehabilitációt, amellyel szerinte azt kívánták az új vezetők kommu-

nikálni, hogy „... jelentős diszkontinuitás van köztük és a megelőző 45 év között.” Beszél arról is, hogy mások ezt nem így gondolták, és ezek az erők konkrét bűnök és személyek megnevezését óhajtották volna, amely még alapvetőbb elhatárolódást jelentett volna a múlthoz képest. Az 1989-ben megalakult Ordass Lajos Baráti Kör az egész egyház megújulását és az ordassi örökség megőrzését tűzte ki céljául. Baer szerint azonban az Ordass Lajos Baráti Körhöz tartozó csoport rövidesen „a reform harsány (shrill) és hatástalan (ineffective) eszközévé lett”. Ennek okaként az Ordass-körön belül a megalakulás után megjelenő radikális klikk tevékenységét jelöli meg, mondván, hogy ők határozták meg a körön belül a dolgok alakulását. Ezek az emberek személyi [Frenkl Róbert, Szebik Imre megválasztásával, illetve Nagy Gyula nyugdíjba menetelével kapcsolatos] ellenvetéseket tettek, továbbá egyéb — közelebbről meg nem nevezett — kritikákat, amelyeket a könyv szerzője a maga részéről „nevetségesnek... és méltánytalanak” ítél. Az Ordass-körrel általában, illetve a radikális klikknek nevezett csoportról szóló kritikával az a baj – a Horthy-korszak történelmi megítéléséhez hasonlóan –, hogy információit valószínűleg egyetlen forrásból merítve nyújt egyoldalú és ezért igaztalan képet a kör működéséről és ennek eredményeiről. Ezen a ponton szükséges lenne egy tisztázó jellegű beszélgetés Baer forrásairól, és esetleg az ezeket az információkat vele közlő személyekkel is. A másik dolog, ami itt feltűnő, hogy teljesen hiányzik az „új egyházi vezetők” múltbéli útjának a megrajzolása. És akkor az Ordass-körrel kimondott kritika tükrében valóban úgy látszik, mintha ezeknek a személyeknek az a kudarca, hogy nem voltak képesek teológiai, ekklesiológiai, személyi, strukturális hiadakat verni az egyházon belüli csoportok között — és ezért nem sikerülhetett nekik az egyházban lévő polarizáció megszüntetése — valóban csak okvetetlenkedő személyek munkájának lett volna köszönhető.

A könyv záró részében Baer arról beszél, hogy az a magyar evangélikus egyházi nemzedék, amely mindezt megélte, „nem fogja meglátni az ígéret földjét”, mert képletesen szólva, még mindig „a pusztában” vándorol. Ennek ellenére nem hagyja vigasz nélkül az érintetteket, amikor azt mondja, hogy az ígéret földje helyett ezek az emberek „azonban látják Jézust, és a jövő a következő nemzedéké”. Azt érti ezalatt, hogy a következő nemzedéken múlik majd, hogy mit kezdenek a múlt jó és rossz tapasztalataival, adnak-e hozzá, vagy elvesznek-e belőle, és mit adnak majd át az őket követőknek.

David Baer könyve a fentiekben megfogalmazott kritikai észrevételek fenntartása mellett ebben a pillanatban az egyetlen átfogó angol nyelvű munka, amely az 1945-89 közötti időszakról mond egyszer igaz, máskor vitatható és téves, de mindenképpen megfontolandó igazságokat. Mivel a könyv angol nyelvterületen, illetve az angol nyelvet bírók körében egyfajta alapművé lesz, ezért is tartozunk neki azzal, hogy lefordítjuk, megvitatjuk, és elvégezzük a mű részletes értékelését. Az európai érdeklődőknek a kötettel történő gyorsabb ellátása érdekében szükséges lenne egy európai lerakat létesítése is.

***

Id. Zászkaliczky Pál

Titkári beszámoló az Ordass Lajos Baráti Kör közgyűlésén

(2006. december 7.)

Tisztelt Közgyűlés!

Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Titkári beszámolómban a lezárt 2005-ös esztendőről, s ugyanakkor a legutóbbi közgyűlés (2005. november 24.) óta eltelt időszakról szeretnék beszámolni.

1. Baráti Körünk tagjai közül az elmúlt esztendőben két nagyon hűséges — sohasem hiányzó — testvérünktől vettünk búcsút a feltámadás reménységében: Dr. Pusztay László ny. surdi lelkésztől, az Evangélikus Országos Múzeum lelkes munkatársától és dr. Vladár Pál ny. bírótól, a budahegyvidéki gyülekezet presbiterétől. Mindkettőjük temetésén képviseltük a Baráti Kört. Ugyanakkor két új tagot is köszönhetünk körünkben: Czenthe Miklóst, az Országos Evangélikus Levéltár igazgatóját, és dr. Cserhádi Péter orvost, az Evangélikus Egészségügyi Központ szervezőjét. Isten hozta közénk őket!

Taglétszámunk megegyezik az egy évvel ezelőtt közölt számmal: 104. Ez a szám azonban sajnos nem pontos. Minden alkalommal visszaérkezik 4-5 meghívó, vagy a „címezett ismeretlen”, vagy az „elköltözött, utánküldést nem kért” megjelöléssel. Elképzelhető, hogy akad közöttük olyan is, aki már a mennyei hazába költözött... Nem értem „eltűnt” testvéreinket, miért nem keresnek meg minket, ha már mi nem tudunk nyomukra akadni, s még kevésbé a fiatalabb hozzátartozókat, miért nem írnak néhány soros levelet Baráti Körünk idős tagjának sorsáról, új címéről illetőleg esetleg elhunytáról!?

2. Baráti Körünk negyedévente megjelenő folyóirata, a Keresztyén Igazság — ha az Úristen is úgy akarja — 2007-ben Új folyama 19. évfolyamába lép. Most van nyomdában a folyóirat 72. száma. Az elmúlt esztendő elején kb. 150 soha nem fizető címezett esetben szüntettük meg a folyóirat postázását. A jelen pillanatban 650 példányt kérünk és kapunk a nyomdából. Az évente megjelenő négy szám nyomdaköltsége durván 540 ezer, postaköltsége kb. 190 ezer, csomagolóanyag, címke stb. költsége kb. 10 ezer Ft; az összes költség mintegy 740 ezer forint. Ez az összeg — figyelembe véve az 1200,- Ft-os előfizetői díjat — 616 előfizetésnek felelne meg. Ezzel szemben mindössze 400 hűséges és pontos előfizetőnk van, a többiek, tehát az előfizetők egyharmada csak három-, sőt öt évente egyszer küldi az előfizetést, akkor is csak egy esztendőre valót. Miután azonban az előfizetők legalább negyedrésze — a postaköltségre is gondolva — 1500,- Ft-ot fizet, s egy ennél valamivel kisebb része pedig két-három ezer forintot, egy-két tucatnyian pedig 5 illetve 10 ezer forintot küldenek adomány címen, de van 1-2 20 ezer forintot küldő testvérünk is, még mindig lehetséges a folyóirat kiadása. „Csak az Úrnak

nagy kegyelme, hogy még nincsen végünk...” szól az ismert ének, mert Urunk idős diakonisszák, nyugdíjas papnék, a Baráti Kör munkáját értékelő barátaink kopott pénztárcájából pótolja ki az — enyhén szólva — feledékeny testvéreink el nem küldött forintjait.

3. Végül is hasonló a helyzetünk a könyvkiadás terén is. Az elmúlt esztendőben már jelentettem Böröcz Sándor könyvének a családdal történt összefogással megjelentett legújabb kiadásáról. Ebben az évben a fóti gyülekezettel kötöttünk megállapodást, miután ifj. Zászkaliczky Pál „Isten követségében” c. nagyapjáról, néhai Zászkaliczky Párról szóló s a gyülekezet kiadásában megjelent könyve első kiadása néhány hét alatt elfogyott, a második kiadást a Baráti Kör vállalta, így számlával át tudjuk adni a könyvet könyvesboltjainknak, a megjelent példányok felét pedig átvette és árusítja a gyülekezet. Az elmúlt hónapban megjelentettük 500 példányban Virág Jenő igen sikeres művének („Dr. Luther Márton önmagáról”) újabb kiadását. Egy héttel ezelőtt hagyta el a nyomdát legújabb kiadványunk, Thurnay Béláné Schulek Vilma: „Édesapánk - Dr. Schulek Tibor - Egy evangélikus lelkész küzdelmes élete és munkássága a 20. századi Magyarországon” c. könyve. Ennek a könyvnek a bemutatója mai közgyűlésünk után 18 órakereszt lesz a Bocskai úti tanácssteremben. Ezt a könyvet azonban csak úgy tudtuk kiadni, hogy kiadásához Ittész János püspök a Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület külön keretéből 400 ezer forint támogatást utalt át a Baráti Kör számlájára. Intézkedését és a jelentős összeget püspök úrnak és a Dunántúli Kerületnek hálásan megköszönjük.

4. Könyveink raktározási gondja is megoldódott. Könyveinket a Deák téri gyülekezet raktárából liftépítés miatt el kellett költöztetnünk, s ennek az esztendőnek februárjában a fóti gyülekezet egyik gyülekezeti termében kaptunk számukra elhelyezési lehetőséget. Köszönőlevelet írtunk az eddigi esztendők térítésmentes lehetőségéért a Deák téri gyülekezetnek, s a befogadásért a fótinak.

Könyvterjesztésünk forgalma 2005-ben így alakult: ajándékba adtunk 1925 példányt, ennek nyomdai értéke: 382.714,- forint. Eladásra került: 1.131 példány, ennek nyomdai értéke 559.074,- forint. A csökkenés értéke együtt: 941.788,- forint. A már említett Böröcz Sándor-féle könyv újabb kiadása viszont 630.139,- forint növekményt jelent. **A raktárkészlet** 2005. december 31-én 13.679 példány, ennek értéke 2.708.484,- forint, az előző év végén, 2004. december 31-én 15.822 példány, ennek értéke 3.009.688,- forint volt.

A 2005-ben ajándékba adott könyvek címzettjeit az elmúlt évben felsoroltam. Azóta — élve a Közgyűlés határozatával és felhatalmazásával — 2006-ban is folytattuk az ajándékozást. Éspedig: Nánai László segédlelkész lelkészavatása alkalmával 10 könyvet kapott, a költözködésben segítő teológusok és fóti gyülekezeti tagok kaptak összesen 13 db könyvet. Az evangélikus gimnáziumok IV. és III. osztályos tanulói Terray László: „Nem tehetett mást” c. könyvéből 1.172 példányt, Scholz László: „Két sugárzó igazgyöngy” c. könyvéből 407 példányt, a „Tisztítsd meg szívedet” c. könyvből 81 példányt, Maróthy Jenő: „Szegények szíve” c. könyvéből 109 példányt, a Lyngar-Ordass: „A fáklya” c. könyvből 266 példányt, míg az iskolai könyvtárak 5-5 példányt kaptak Böröcz Sándor: „Kialtás a mélyből” c. művéből. Ez mindösszesen: 2.090 példány. Részben a költözés miatt is öt esztendőre

előre elláttuk teológusainkat és a hittanárszakos hallgatókat ajándék könyvekkel, összesen 1.340 példányt kaptak. Somorja és Dunaszerdahely 52-52 példányt, Százd és Ipolyszakállos 25-25, Alsó- és Felsőszeli 76-76 könyvet, Apáca 60 könyvet kapott. Ezen kívül ifj. Zászkaliczky Pál „Isten küldetésében” c. könyvéből a gimnáziumok könyvtárai, ill. Kiss Réka történész kaptak 1-1 tiszteletpéldányt. Arra kérjük Urunkat, hogy az ajándékba adott könyveink jussanak olvasni szerető, áldásra szoruló testvérek kezébe.

5. Vajta Vilmos: „A diakónai teológia a magyar társadalmi rendszerben” c. művéből — felhasználva a Norvég Evangélikus Egyház Keleti Missziójának 2000 norvég Korona adományát — 107 példányt vásároltunk, s ezeket a következőképpen osztottuk és küldtük el: 29 ötödéves teológus, 15 negyedéves, 14 végzős hittanárszakos 1-1 példányt kapott. Küldtünk egyházunk 17 esperesének, 17 egyházmegyei felügyelőjének, a 12 gimnázium könyvtárának, ezen kívül 2 példányt Kolozsvárra s egyet Szabadkára. Mindennek költsége a postaköltséggel együtt 63.115,- Ft volt. Köszönjük Pátkai Róbert ötletét, illetve Terray László segítségét. Ezzel az akcióval nyilván olyanok kezébe is került ez a fontos könyv, akik talán meg sem vásárolták volna!

6. A Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium hívására Ittész János püspökkel február 27-én Bonyhádon jártunk az OLBK és a gimnázium kapcsolatának felvételére. Ennek következménye volt az, hogy dr. Rókusfalvy Pállal március 10-11-én két napot töltöttünk Bonyhádon. A gimnázium tanári kara és diákjai Ordass püspökről emlékeztek meg ünnepi műsorral és koszorúzással, ezen előadást tartottam néhai püspökünkről, a gimnázium egykori diákjáról. Ugyanott Rókusfalvy Pállal mindketten részt vettünk az Ordass Lajos Országos Retorikaverseny zsűrijének a munkájában. Ez megtisztelő és igen tanulságos feladat volt.

7. Végül összejöveleinkről számolok be. 2005. november 24-én, az előző közgyűlésünkhöz csatlakozóan dr. Kertész Botond előadását hallgattuk meg: „Két nemzet bölcsője — magyarok és szlovákok az evangélikus egyházban a XIX. században” címen. Áhítatot Isó Zoltán lelkész tartott. 2006. március 30-án pedig Kovács László lelkész áhítata után Kiss Réka történész-kutató előadása hangzott el „Az Állami Egyházügyi Hivatal 56 októbere előtt és után” címen. Mindkét előadás megjelent, illetve részben most jelenik meg a Keresztyén Igazságban.

*

A magam részéről hálásan megköszönöm dr. Kovács Lászlóné pénztárosunk és Rácsay Károlyné ellenőrünk önzetlen és nagyszerű segítségét. Ugyancsak megköszönöm Lányi Györgynek, hogy negyedévente több mint harminc példány folyóiratot kézbesít Pesten és Budán Újpesttől Budagyöngyéig, Kelenföldtől Óbudáig. De köszönet illeti azokat is, akik a kelenföldi lelkészi hivatalban, az Üllői út 24. sz. alatt, Győrben és Sopronban szétosztják a folyóirat példányait. Ez a munka alkalmanként több mint 10 ezer forintos megtakarítást jelent a Baráti Körnek.

Kérem beszámolóm megvitatását valamint elfogadását.

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Sommerfolge stehen zwei Predigten: eine von Lajos Ordass vorgetragene Wortauslegung aufgrund Apg. 27, 16-37 anlässlich eines Männertreffens in der Gemeinde Budahegyvidék. (Wahrscheinlich war diese sein letzter öffentlicher Gemeindedienst.) Die andere Predigt wurde von Pál Zászkaliczky sen. am Welttag der Leprakranken aufgrund Mt 10, 8b gehalten.

Tibor Fabiny jun. begrüsst den Redakteur unserer Zeitschrift zu seinem 75. Geburtstag.

In unserer Studienspalte bringen wir den Vortrag von István Herényi, gehalten anlässlich einer Zusammenkunft des Lajos Ordass Freudenkreises über die Kirchen mit griechisch-orthodoxem Ritus in Ungarn, zwischen dem 10. und 13. Jahrhundert. Das Schreiben von Tibor Schulek befasst sich mit dem Predikatorentum in Győr des Joachim Magdeburg.

Wir setzen die Vortragsserie *Unter Brüdern* von Lajos Ordass fort über seine Deutschlandserfahrungen. Diese Spalte enthält im weiteren den Vortrag vom Orgelkünstler Tamás Zászkaliczky, den er in Nagyvárad (Siebenbürgen) anlässlich der Weihe der aus Finnland hingebachten neuen Orgel für die reformierte Kirche im Rogerius Stadtviertel, hielt.

In unserer Interviewspalte führt Frau Rozália B. Zombory ein Gespräch mit Frau Pirooska Martos, Lehrerin des ehemaligen Deák-téer Evangelischen Mädchengymnasiums. Nachher machen wir unsere Leser mit unseren zwei "unsichtbaren" Mitarbeiterinnen Frau Éva Pröhle und Frau Szilvia Ittész, Übersetzerinnen des Inhaltsverzeichnisses, bekannt.

Gimnasiallehrer Ádám Ittész beschäftigte sich in seiner Bibliothekarfacharbeit mit unserer Zeitschrift Keresztyén Igazság und verfertigte gleichzeitig ihre Webseite. Sein Schreiben berichtet hierüber. Frau Enikő Böröcz bespricht das Buch des amerikanischen Theologen H. D. Baer, welches sich mit dem Leben unserer Kirche während der kommunistischen Diktatur befasst.

Zuletzt lesen wir den Sekretärbericht von Pál Zászkaliczky sen., den er anlässlich der Hauptversammlung des LOFK darbot.

Summary

Our Summer issue starts with two sermons: one is the Bible study of Lajos Ordass on the basis of Acts 27, 16-37 given at a men's occasion at Budahegyvidék (this was probably the last public church service of the bishop). The other sermon was given by Pál Zászkaliczky Sen. on Lepers Day on the basis of Mathew 10, 8b.

Tibor Fabiny Jun. honors the editor of the periodical on his 75th birthday.

In our Studies column we bring the lecture of István Herényi given at the gathering of the Ordass Lajos Circle of Friends (OLBK): churches with Greek rites in Hungary between the tenth and the thirteenth centuries. The writing of Tibor Schulek is about the life of Joachim Magdeburg the preacher in Győr.

We continue the lecture series of Lajos Ordass titled *Among Brothers* about his experiences in Germany. In this column we can also read the lecture of organist Tamás Zászkaliczky, which he gave at Nagyvárad (Transylvania) on the occasion of celebrating the new organ from Finland in the reformed church in the district of Rogerius.

In our Interview column we first bring the interview made by Rozália B. Zombory teacher with Mrs. József Martos dr., who was a teacher in the early Lutheran Girl's Secondary School in Deák tér. This is followed by introducing our two „invisible“ colleagues: Mrs. Henrik Pröhle and Szilvia Ittész, who translate the Summaries.

Teacher Ádám Ittész wrote his thesis about our periodical, and also made our webpage. He gives an account about his work in his writing. Enikő Böröcz reviews the book of the American theologian H. D. Baer, which is about the life of our church in the communist regime.

Finally we bring the report of our secretary, Pál Zászkaliczky Sen. which he gave at the general assembly of the OLBK.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Dr. Böröcz Enikő</i> lelkész, levéltáros	Budapest
<i>Ifj. dr. Fabiny Tibor</i> egyetemi tanár	Budakeszi
<i>Dr. Herényi István</i> ny. ügyvéd	Budapest
<i>Ittész Ádám tanár</i> , könyvtáros	Kecskemét
<i>Ittész Szilvia</i> tanár	Budapest
<i>Dr. Martos Józsefné</i> ny. tanár	Budapest
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>Prőhle Henrikné</i> ny. külker. levelező	Budapest
+ <i>Dr. Schulek Tibor</i> lelkész	Budapest
<i>Id. Zászkaliczky Pál</i> ny. lelkész	Fót
<i>Zászkaliczky Tamás</i> orgonaművész	Píliszentlászló
<i>Zomboryné B. Rozália</i> tanár	Budapest

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i> Nem tudok imádkozni	700,-
<i>Ordass L.:</i> A keresztfá tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
<i>Ordass L.:</i> Vádirat, Korrajz	50,-
<i>Ordass L.:</i> Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
<i>Ordass L.:</i> Akikkel az Úton találkoztam	500,-
<i>Ordass L.:</i> Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i> Hitből élünk	600,-
<i>Ordass-Lyngar:</i> A fáklya, Ifjúsági áhítatos könyv	450,-
<i>Terray L.:</i> Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
<i>Scholz L.:</i> Tisztítsd meg szívedet	250,-
<i>Scholz L.:</i> Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
<i>Scholz L.:</i> Elveszett és megtaláltatott	150,-
<i>Sólyom J.:</i> Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
<i>Boleratzky L.:</i> Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i> Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
<i>Luther M.:</i> 14 vigasztaló kép	250,-
<i>Botta I.:</i> Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
<i>Vajta V.:</i> Hit és élet összecsengése	50,-
<i>Jung E.:</i> Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
<i>Maróthy J.:</i> Szegények szíve, Novellák	700,-
<i>Kendeh-Newman:</i> Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
<i>Rözse I.:</i> A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i> Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
<i>Kaj Munk:</i> Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i> Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Ittész J.:</i> Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500,-
<i>Ifj. Zászkaliczky P.:</i> Isten követségében	1.000,-
<i>Thurnayné Schulek V.:</i> Édesapánk, Dr. Schulek Tibor	1.500,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.200,- Ft.

Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

